Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2024 Nikola Muchlová

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

Edukace v oblasti základních lidských práv na českých školách s využitím materiálů filmového festivalu Jeden svět

Bakalářská práce

Autor: Nikola Muchlová
Studijní program: B0288A100003 Transkulturní komunikace

Vedoucí práce: Mgr. Jana Karlová, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

2024 Nikola Muchlová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: **Nikola Muchlová**

Studium: P21P0919

Studijní program: B0288A100003 Transkulturní komunikace

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Název bakalářské práce: **Edukace v oblasti základních lidských práv na českých školách s využitím materiálů filmového festivalu Jeden Svět**

Název bakalářské práce AJ: Education in the field of basic human rights in Czech schools using materials from the One World film festival

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá lidskými právy v kontextu vzdělávání na českých středních školách. Teoretická část, obsahuje úvod do problematiky lidských práv, základní vymezení lidských práv a vztah problematiky k transkulturní komunikaci. Dále pak přibližuje postavení lidských práv v kontextu českého středního vzdělávání. Práce přibližuje dokumentární film jako prostředek edukace o základních lidských právech. Praktická část je založena na (1) pozorování relevantní výukové hodiny na dvou vybraných středních školách a seznamuje čtenáře s metodami výuky lidských práv; (2) prostřednictvím hloubkových rozhovorů analyzuje perspektivu studentů a pedagogů vybraných škol.

BRANDER, Patricia, et al. Compass. Manual for human rights education with young people. [online] Strasbourg: Council of Europe, 2020. Dostupné z: https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights- DONNELLY, Jack. Universal Human Rights in Theory and Practice. New York: Cornell University Press, 2013. ISBN 978-0-8014-5095-2. Kolektiv autorů. Dokumentární film ve výuce. Praha: Vzdělávací program JSNS Člověk v tísni, o. p. s., 2015. ISBN: 978-80-87456-65-1 SELBY, David. In: Philosophical Narrative of Human Rights from the Perspektive of Welfarism [online]. Abuja: Veritas University, 2020. Dostupné: https://philarchive.org/archive/AWEPNO SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. Výzvy pro transkulturní komunikaci. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá lidskými právy v kontextu vzdělávání na českých středních školách. Teoretická část, obsahuje úvod do problematiky lidských práv, základní vymezení lidských práv a vztah problematiky k transkulturní komunikaci. Dále pak přibližuje postavení lidských práv v kontextu českého středního vzdělávání. Práce přibližuje dokumentární film jako prostředek edukace o základních lidských právech. Praktická část je založena na (1) pozorování relevantní výukové hodiny na dvou vybraných středních školách a seznamuje čtenáře s metodami výuky lidských práv; (2) prostřednictvím hloubkových rozhovorů analyzuje perspektivu studentů a pedagogů vybraných škol.

Zadávající pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jana Karlová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.11.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 2.5.2024

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Janě Karlové, Ph.D. za směřování mé práce, konzultace a přínosné podněty. Dále pak Mgr. Zdence Sokolíčkové, Ph.D. za spolupráci v rámci formulování počátečního směru této práce. Poděkování patří i všem respondentům, kteří se ochotně účastnili výzkumu. V neposlední řadě mé díky patří mé rodině, partnerovi a přátelům, jejichž podpory si nesmírně vážím.

Anotace
MUCHLOVÁ, Nikola. *Edukace v oblasti základních lidských práv na českých školách s využitím materiálů filmového festivalu Jeden svě*t. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. 54 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá lidskými právy v kontextu vzdělání na českých středních školách. Teoretická část obsahuje úvod do problematiky lidských práv, základní vymezení lidských práv a vztah problematiky k transkulturní komunikaci. Dále pak přibližuje postavení lidských práv v kontextu českého středního vzdělávání. Práce přibližuje dokumentární film jako prostředek edukace o základních lidských právech. Praktická část je založena na (1) pozorování relevantní výukové hodiny na dvou vybraných středních školách a seznamuje čtenáře s metodami výuky lidských práv; (2) prostřednictvím hloubkových rozhovorů analyzuje perspektivu studentů a pedagogů vybraných škol.

Klíčová slova: základní lidská práva, vzdělávání, lidskoprávní vzdělávání, střední školy

Annotation
MUCHLOVA, Nikola. *Educating on the topic of basic human rights in Czech schools using materials from the One World film festival*. Hradec Kralove: Pedagogical Faculty of the University of Hradec Kralove, 2024. 54 pp. Bachelor´s thesis.

The bachelor's thesis examines human rights in the context of education in Czech high schools. The theoretical part includes an introduction to human rights issues, basic definitions of human rights, and the relationship between these issues and transcultural communication. Furthermore, the thesis explores the position of human rights within Czech secondary education and introduces documentary films as a means of educating about basic human rights.The practical part is based on (1) observing a relevant teaching session in two selected high schools and acquaints the reader with methods of teaching human rights; (2) through in-depth interviews, it analyzes the perspectives of students and educators from the selected schools.

Keywords: basic human rights, education, human rights education, high schools

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK). A k jejímu vypracování byly užité pouze zdroje uvedené v rámci této práce.

Datum:……..... Podpis studenta:……

OBSAH

Seznam zkratek a značek 12

Úvod 13

1. Obsah a cíle bakalářské práce 14

2. Teoretická část 14

3. Základní lidská práva 15

3.1. Pojem základní lidská práva 15

3.2. Univerzální a partikulární přístup v pojetí lidských práv 16

3.3. Lidská práva jako pilíř transkulturní komunikace 17

3.4. Právní ukotvení základních lidských práv 19

3.5. Neziskové organizace 20

3.6. Člověk v tísni, o. p. s. 21

4. Výuka v oblasti lidských práv 22

4.1. Lidskoprávní vzdělávání 22

4.2. Lidskoprávní problematika v českém školství 22

4.3. Lidská práva v rámcových vzdělávacích programech 23

5. Dokumentární film ve výuce 25

5.1. Teorie dokumentárního filmu 25

5.2. Kategorie dokumentárního filmu 25

5.3. Dokumentární film jako prostředek edukace 26

5.4. Metodika výuky s dokumentárním filmem 29

5.5. Festival Jeden svět 30

5.6. Jeden svět na školách (JSNS) 31

5.7. Výukové materiály Jednoho světa na školách 32

5.8. Semináře pro vyučující 33

6. Praktická část 33

6.1. Výzkumné otázky 34

6.2. Metodika výzkumu 35

6.2.1 Typ a metody ... 35
6.2.2 Pozorování ... 35
6.2.3 Rozhovory ... 35
6.2.4 Výzkumný soubor ... 36
6.2.5 Sběr výzkumných dat ... 36
6.2.6 Metody analýzy dat ... 36
7. Analýza dat z pozorování ... 37
7.1. Vyučovací hodina na gymnáziu ... 37
7.2. Vyučovací hodina na lyceu ... 38
7.3. Vyhodnocení rozhovorů ... 39
7.3.1. Vyhodnocení rozhovorů se studenty ... 39
7.3.2. Vyhodnocení rozhovorů se studenty gymnázia ... 40
7.3.3. Vyhodnocení rozhovorů se studenty waldorfského lycea ... 41
7.3.4. Vyhodnocení rozhovorů s vyučujícími ... 42
7.3.5. Vyhodnocení rozhovoru s vyučujícím gymnázia ... 42
7.3.6. Vyhodnocení rozhovoru s vyučujícím lycea ... 44
8. Diskuse ... 45
9. Limity ... 49
Závěr ... 51
Seznam použité literatury ... 52

Seznam zkratek a značek

JSNS – Jeden svět na školách, Vzdělávací program organizace Člověk v tísni

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NNO, NGO – Nevládní, nezisková organizace (z anglického non-governmental organization, non-profit organisation)

OSN – Organizace spojených národů

OZ – Občanský zákoník

RVP – Rámcový vzdělávací program

Sb. – Sbírka zákona

ŠVP – Školní vzdělávací program

Úvod

Tuto práci bych chtěla uvést promýšlením důležitosti kritického uvažování o hodnotách, významných pro každého z nás. Koncept lidských práv se dotýká vztahů společností 21.století ať už koncept lidských práv v různé míře přijímají či se proti němu vymezují. Uplatnění či naopak vymezení se proti hodnotám lidských práv utváří širokou škálu vztahů, uvnitř i vně společností. Významně tak ovlivňuje i každého z nás. Proto vnímám jako velice důležité ptát se po limitech a rizicích, které s lidskými právy a jejich uplatněním pojí. Zároveň pak promýšlet to, jak jsou tyto otázky předkládány v rámci procesu vzdělávání, který může mít velký vliv na to, jak o těchto tématech budeme přemýšlet. Tedy i o tom, jaké postoje jako společnost zaujmeme.

Uvědomujeme si ničivost, jakou může mít porušení takových práv, rozeznat dopady takového porušení dokáže také většina z nás. Rozeznávání hranic, kdy dochází k ohrožení lidských práv, vnímání toho, co je v tomto ohledu rizikové, je úkolem velmi nelehkým, a v dnešním světě je toto téma čím dál více aktuální.

Jedním z klíčových aspektů, ke kterému by měli být studenti v rámci vzdělávacího procesu směřováni, je povědomí o významu lidských práv, schopnost rozlišovat jejich limity a uvědomovat si rizika, která s sebou jejich ohrožení nese. Velký význam má v tomto ohledu stále proces vzdělávání, který může do velké míry utvářet jejich postoje.

V osnovách středních škol se lidskoprávní problematika nejčastěji nachází skryta pod hesly člověk a společnost, či občan a právo. Mnohokrát je zmíněna jako průřezové téma. Popisovaným výstupem z těchto okruhů bývá schopnost žáka pochopit důležitost lidských práv a jejich ochrany, nebo také jednat s tolerancí v mezilidské komunikaci či ve vzájemném respektu. Díky těmto, mnohdy ne zcela jasným východiskům a prostoru, který je věnován lidskoprávnímu vzdělávání v učebním plánu, je téma lidských práv velmi závislé na pozornosti jednotlivých vyučujících. Zejména pak na pozornosti, kterou jim v rámci poměrně malé časové dotace poskytnou.

Nejen pozornost a samotná časová dotace výuky lidských práv, ale i učební metody hrají významnou roli v tom, do jaké míry bude v žácích probuzen vlastní zájem o problematiku, její hlubší poznání a porozumění. Zásadním zůstává, že právě vlastní pochopení lidských práv a jejich důležitosti žáky formuje jako občany, a to nejen v jejich osobních životech a sociálních skupinách. Ovlivňuje i životy nás všech v rámci společnosti jako celku.

1. Obsah a cíle bakalářské práce

Cílem této práce je stručně přiblížit základní problematiku lidských práv, mimo jiné i přiblížit význam lidských práv v rámci transkulturního dialogu. A ověřit, jak tuto problematiku ošetřuje český vzdělávací systém.

Teoretická část této práce čtenáře seznamuje s úvodem do problematiky lidských práv. Přibližuje aspekty jejich uplatnění a popisuje postavení této problematiky v rámci českého středního vzdělávání. Dále pak představuje dokumentární film jako nástroj výuky a seznamuje s aspekty jeho využití ve vyučování.

Praktická část zkoumá, jak je problematika lidských práv předávána studentům v procesu vzdělávání. Na příkladu dvou středních škol přibližuje metody výuky lidských práv, které jsou prakticky využívané na vybraných středních školách. Zároveň poukazuje na to, jak mladí lidé přemýšlí o problematice lidských práv a jak hodnotí přínos výuky v této oblasti.

Dílčí cíle teoretické a praktické části jsou uvedeny v úvodní kapitole konkrétní části. Jednotlivé části této práce směřují k naplnění cíle této bakalářské práce, kterým je úvod do problematiky lidských práv, základní vymezení lidských práv a vztah problematiky k transkulturní komunikaci. Dále pak přiblížení významu lidských práv v kontextu českého středního vzdělávání. Přiblížení dokumentárního filmu jako prostředku edukace o základních lidských právech. Seznámení se s metodami výuky na příkladu dvou vybraných středních škol. A analýza perspektivy studentů a vyučujících v tématu lidských práv.

2. Teoretická část

Teoretická část je rozdělena na tři tematické celky – základní lidská práva, výuka lidských práv a dokumentární film ve výuce. První z těchto celků je úvodem do problematiky lidských práv. Jednotlivé kapitoly jsou věnovány pojmu a definici lidských práv. Jedna z dílčích kapitol se zabývá významem lidských práv pro transkulturní dialog. Navazující tematický celek je věnován postavení lidskoprávní problematiky v českém školství a přiblížení lidskoprávního vzdělávání. Závěr teoretické části představuje dokumentární film jakožto nástroj edukace. V rámci dílčích kapitol zde přiblížím aspekty využívání dokumentárního filmu ve výuce a metodiku, jak s dokumenty v hodině pracovat.

Teoretická část si klade následující cíle:

1. přiblížit základní rámec problematiky lidských práv;

2. seznámit čtenáře s postavením lidskoprávní problematiky v českém středním vzdělávání;
3. přiblížit dokumentární film jako nástroj výuky;
4. popsat metodiku práce s dokumentárním filmem v hodině a upozornit na aspekty využívání dokumentárního filmu ve vyučování.

Výše zmíněné cíle jsou naplněny skrze syntézu poznatků v oblastech, o kterých jednotlivé kapitoly pojednávají.

3. Základní lidská práva

3.1. Pojem základní lidská práva

Základními lidskými právy rozumíme soubor abstraktních hodnot – norem a s nimi spojených svobod, náležících všem osobám[1]. Jedná se o širokou škálu principů zahrnujících ochranu integrity a důstojnosti jednotlivců a naplnění hodnot spravedlivé společnosti[2]. Obzvláště pak v otázce vzájemné rovnosti[3]. Související problematika definice osoby je velmi komplexním tématem. S ohledem na kontext této bakalářské práce budu v rámci této kapitoly užívat definice osoby v perspektivě českého právního systému. Zejména pak definici užitou v občanském zákoníku (OZ) účinného od roku 2014 (Zákon č. 89/2012 Sb.). S ohledem na tento zákon, osobou rozumíme každého člověka, od jeho narození do smrti, kterému náleží tzv. právní osobnost, tedy schopnost být nositelem práva[4].

Otázku ohledně definování osoby nepochybně nelze vyčerpat pomocí jedné definice. Tuto skutečnost si uvědomuji a chci zde upozornit na důležitost komplexního promýšlení této problematiky. V kontextu definice osoby v OZ je zejména nutné promýšlet tzv. riziková období. Tedy okolnosti, které komplikují naplnění všech aspektů dříve zmíněné definice. Jedná se především o období začátku, konce života člověka a souvisejících otázek spojených s limity zdravotního stavu jedince (kdy jsou výrazně omezeny jeho schopnosti činit svobodná rozhodnutí). Český právní systém upravuje riziková období konkrétními stanovami.

[1] SELBY, David. In: *Philosophical Narrative of Human Rights from the Perspektive of Welfarism* [online]. Abuja: Veritas University, 2020, s. 62 [cit. 2024-04-09]. Dostupné: https://philarchive.org/archive/AWEPNO
[2] WESTON, H. Burns. Human Rights In: *Britannica* [online]. ©2024 Encyclopædia Britannica, Inc., 2024 [cit. 2024-04-09]. Dostupné: https://www.britannica.com/topic/human.
[3] *What are Human Rights?*. In: Compass [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2020, s. 16 [cit. 2024-02-08]. Dostupné: https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-.
[4] Zákon č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník (nový). In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-04-09]. Dostupné: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89.

Závěrem tedy dodávám, že každá z definic osoby se potýká s komplikovaností a rizikovostí této otázky, zároveň na tyto aspekty musí reagovat, protože vždy bude i otázkou po člověku, jeho podstatě a etických aspektech jeho života ve společnosti.

3.2. Univerzální a partikulární přístup v pojetí lidských práv

Svou důležitostí vyžadují lidská práva mimořádnou ochranu, kterou často velmi komplikuje jejich charakter. Zejména pak jistá neuchopitelnost a abstraktnost. Absence striktní (a všeobecné) definice toho, co lidská práva jsou, činí toto téma velmi ovlivnitelným dílčími přístupy. Otázkou tak zůstává, zda existuje nutnost této univerzální definice. A zda je vůbec eticky přípustné takovou definici nejen přijmout, ale vymáhat principy z ní vyplývající jako všeobecně platné. Je to právě tato otázka, která stojí na pozadí sporu univerzálního a partikulárního přístupu v pojetí lidských práv.

Univerzální přístup v otázce lidských práv zdůrazňuje tři principy; *obecnost* lidských práv, tedy, že neexistuje prostor, ve kterém by lidská práva uznána nebyla. Dále předpokládá *uniformitu,* tedy jednotnost v tom, jak jsou tato práva uplatňována. V neposlední řadě, pak *absenci limitů* v tom, komu lidská práva uznáváme.

Partikulární pojetí, v kontrastu s výše zmíněným, normativními a praktickými argumenty ošetřuje rozdílnosti v rámci různých prostředí a vyzývá k pozornosti nad komplexitou přístupů v otázce lidských práv.[5]

Pokládat jeden z přístupů za jediný správný, by bylo stejně zkratkovité, jako předem tyto přístupy odsoudit k absolutnímu nesouladu, bez možnosti diskuse. Lidská práva díky své povaze diskusi vyžadují. Zároveň tím, že lidská práva uznáváme jako pojem diskurzivní, tedy vyžadující určitý dialog, vyjadřujeme důležitost tématu[6].

Je vhodné mít na mysli, že i univerzálnost je vázána na specifické podmínky prostoru, ve kterém je uplatňována[7]. A tedy, že v cestě, která by mohla nabídnout alespoň návrh funkčního konceptu, nikdy nepůjde o jednostrannost, nýbrž o vzájemný dialog univerzalistického a partikularistického pojetí.

---

[5] DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New York: Cornell University Press, 2013, s. 94-95. ISBN 978-0-8014-5095-2. [cit. 2024-04-09].

[6] ŠEJV, Michal. *Lidská práva jako diskurzivní pojem.* In: *Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva* [online] Praha: Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i, 6/2017, s. 500. [cit. 2024-04-10]. Dostupné z: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2017/6/1.%C5%A0ejvl_6_2017.pdf.

[7] DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New York: Cornell University Press, 2013, s. 94. ISBN 978-0-8014-5095-2. [cit. 2024-04-09].

Tento dialog by měl být otevřen uznání rozdílnosti přístupů, zároveň ale dbát na soulad s univerzalitou základních principů spojených s lidskými právy. Výsledkem takové diskuse není jeden přístup a ambice tento přístup vymáhat. Dialog těchto pojetí směřuje ke stanovení přístupu, který je pevný v základních principech ochrany integrity osob a nedotknutelnosti jejich života. Zároveň ale s respektem uznávat rozdílná pojetí. Toto pojetí lidských práv vyžaduje neustále nové promýšlení, které bude odpovídat potřebám moderních společností a jejich výzvám. Jedním z autorů pojednávajících o této problematice je Jack Donnelly, který v tomto kontextu mluví o funkčnosti univerzality lidský práv, kdy instituce lidských práv plní funkci ochrany lidské důstojnosti před systémovými hrozbami napříč moderními společnostmi[8].

3.3. Lidská práva jako pilíř transkulturní komunikace

Vztah transkulturní komunikace a lidských práv je vztahem vzájemným. Vzájemnost tohoto vztahu spočívá v tom, že (1) lidská práva jsou významnou součástí jakéhokoliv dialogu a neméně pak toho transkulturního, zároveň (2) definování takových práv vyžaduje dialog, který by měl být dialogem transkulturním. Takovým dialogem rozumíme promýšlení otázek vzájemného soužití, tolerance, rozdílnosti a snahy o propojení. Tedy otázek, pro které je pojetí lidských práv zásadním tématem. Níže bych chtěla tvrzení o propojení transkulturní komunikace a lidských práv podrobněji rozvést.

Při snaze o vzájemnou komunikaci je uznání důstojnosti každé osoby naprosto zásadní. Teprve pokud se strany komunikace uznají navzájem jako osoby s nedotknutelnou důstojností a integritou, můžeme mluvit o dialogu jako o tolerantní, vzájemné a respektující komunikaci. Což jsou nepochybně hodnoty, které by měly být uznány v dialogu nehledě na jeho předmět.

Koncept lidských práv a související otázky vzájemného soužití lidí vyžadují dialog, který kriticky promýšlí člověka v jeho prožívání uvnitř společenství. Dialog, který reflektuje rozmanitost těchto společenství a lidí uvnitř, který kriticky promýšlí rizika vlastních východisek. A zejména pak přijímá jako základní hodnotu bytí člověka a jeho ochranu.

Transkulturní komunikace nepochybně má snahu věnovat se dialogu o „otázkách týkající se lidských práv“, které jsou velmi aktuálním a diskurzivní tématem. Pojmy svoboda

[8] DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New York: Cornell University Press, 2013, s. 96–97. ISBN 978-0-8014-5095-2. [cit. 2024-04-09].

a rovnost, jsou v tomto ohledu velmi vypovídající. Právě na nich, lze ilustrovat rozmanitá pojetí i proměnu těchto hodnot v čase i různých sociálně-politických podmínkách[9].

Aktuálnost těchto témat je patrná i v otázkách, které hýbou českou společností v posledních dnech. Jednou z nich je otázka manželství pro všechny. Na této debatě můžeme vidět, v jakých kontextech mohou být lidská práva znovu promýšlena. A jaký vliv mají v této debatě sociálně-kulturní aspekty (tradice, normy, postoje většinové společnosti). Argumentem na straně podpory manželství pro všechny, jsou právě lidská práva, zejména pak rovnost, důstojnost a svoboda. Hlasy kritiky či pochybností pak zdůrazňují především ochranu tradičního pojetí manželství, které je právě vlivem (křesťanské) tradice chápáno jako svazek muže a ženy. Svazek stejnopohlavních párů je tak vnímán jako narušení a zásah do konceptu spjatého s tak citlivou věcí, jakou je stvrzení lásky muže a ženy. I bez komplexnějšího zhodnocení je však přinejmenším znepokojující sledovat situaci, kdy může docházet k potlačování práv některých členů společnosti.

Situace ohledně manželství pro všechny není jediným momentem v kontextu ČR, který můžeme považovat za znepokojující. Každoroční reporty týkající potlačování práv menšin (aktuálně především v souvislosti s migrací ukrajinských Romů do ČR) upozorňují na nešťastnou situaci v souvislosti s přetrvávajícím rasismem v ČR. Ve zprávě vydané organizací Amnesty International, se v souvislosti stavem lidských práv v České republice, objevuje i kritika nastavení českého právního systému, v kontextu výše zmíněných práv komunity LGBTQ+[10]. Zmíněná zpráva bohužel v těchto východiscích není výjimkou, tedy i uvedené příklady jsou součástí širšího problému české společnosti.

Rizikovou však není pouze samotná diskuse kolem lidských práv. Koncept lidských práv je velmi komplexním tématem, především kvůli nejednoznačnosti definice lidských práv. Tato nejasnost umožňuje rozmanitou interpretaci jednotlivých práv i priority určitých práv na základě sociálně-kulturních podmínek dané společnosti[11].

---

[9] SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 39. ISBN 978-80-87853-22-1.

[10] Czech Republic. In: *Amnesty International Report 2022/23. The State of the World´s Human Rights*. London: © Amnesty International 2023, 2023, s. 141–142. ISBN: 978-0-86210-502-0.

[11] VAN DUH, Frank. Human Diginity: Reason or Desire. Natural Rights versus Human Rights. In: *Journal of Libertarian Studies*. [online] Auburn: Ludwig von Mises Institute, Vol. 15, No. 4, 2001, s. 8–11. [cit. 2024-04-11]. Dostupné z: https://cdn.mises.org/15_4_1.pdf.

Problematickým je i univerzalistické pojetí lidských práv, které vychází z určité tradice, takové pojetí může dominovat ve svém „přirozeném prostředí“. V tomto případě v rámci euroamerického prostředí. Velmi problematickým však může být pro mimoevropský kontext s rozdílnými ideovými základy. Snahy takový koncept uplatňovat nehledě na tuto rozdílnost se historicky ukazují jako velmi rizikové. Ale stejně rizikovou může být i úplná rezignace na univerzalitu.

Na příkladech témat, které jsou nám blízké a vnímáme je jako aktuální, jsem chtěla ilustrovat, že pracovat s lidskými právy jako s neměnným opěrným pilířem vytrženým z každodennosti, je představa nejen chybná ale i velmi riziková ve svém důsledku. Nelze lidská práva a jejich hodnoty vyčleňovat ze souvislostí, ale je nutné uchopit je právě v jejich rámci. Nemůžeme se omezovat na koncepty funkční za jiných podmínek, ale musíme hledat pojetí vhodná podmínkám dnešním. Teprve poté vznikne koncept, který je uchopitelný a uplatnitelný v jeho základních hodnotách. Právě vzdělání má potenciál edukovat o tomto tématu jednotlivce, kteří se budou podílet na tom, jak problematiku lidských práv bude promýšlet a prožívat společnost jako celek. Kritické uvažování o aktuálních i historických kontextech je v tomto ohledu stejně významnou dovedností. Tedy i přístupy, které můžeme zařadit do oboru transkulturní komunikace, jsou prvkem, který by ve vzdělání měl mít své místo.

3.4. Právní ukotvení základních lidských práv

Zásadním dokumentem a zároveň výchozím zdrojem pro mezinárodní smlouvy a partikulární zákony je Všeobecná deklarace lidských práv. Ratifikace deklarace proběhla 10. prosince 1948 v rámci Valného shromáždění zemí OSN, dokument není právně závazný. Tvoří však významný zdroj mezinárodních práv i zákonů. V mnoha případech pak slouží jako zdroj, na který se lze odvolávat v rámci mezinárodního obyčejového práva[12].

Ze závazných dokumentů, které vychází z principů Deklarace lidských práv, jsou nejzásadnější Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Oba zmíněné dokumenty vznikají až v šedesátých letech 20. století[13].

[12] HANNUM, Hurst. *The Status of Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*. Georgia: Georgia Journal of International & Comparative Law [online]. Vol.25, No.1, 1996, s. 290. Dostupné: https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol25/iss1/13/.

[13] Všeobecná Deklarace lidských práv. *Amnesty International* [online]. Praha: Amnesty International [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.amnesty.cz/hnuti/zakladni-dokumenty-k-lidskym-pravum/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.

Ukotvení lidských práv v českém právním systému nalezneme výhradně v Listině základních práv a svobod (zákon č. 2/1993 Sb.)[14]. Dále jsou u nás tato práva garantována na základě mezinárodních smluv zmíněných výše. Mimo jiné právní ukotvení lidských práv nalezneme i v dílčích zákonech regionálního charakteru. Na úrovni Evropské unie např. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod či Evropská sociální charta.

Poměrně mladým dokumentem v této oblasti je Listina základních práv EU (právně závazná od roku 2009), ta je součástí primárního práva Evropské unie[15]. Dodržování principů stanovených českými zákony ze své funkce zajišťuje Ústavní soud.

3.5. Neziskové organizace

V souvislosti s ochranou lidských práv je nutné zmínit nevládní, případně neziskové organizace (česká zkratka NNO či NGOs z anglického non-governmental organization, non-profit organisation). Jedná se o širokou škálu organizací s konkrétními účely, bez zaměření na generování zisku. Pro účely této práce se budu podrobněji věnovat pouze organizacím, které se zabývají lidskoprávní problematikou.

Jednotlivé NGOs se liší v komplexitě účelu a ve spektru činností, kterým se v souvislosti s lidskoprávní problematikou věnují. Nejčastěji se jedná o kombinaci ochrany lidských práv a aktivit zaměřených na odhalování bezpráví, boj proti jejich porušování, vznášení návrhů na úpravu či vznik zákonů u příslušných orgánů. Dále se zabývají také medializací případů porušování lidských práv, zvyšováním povědomí o důležitosti lidských práv a respektu vůči nim, ochranou a edukací o této problematice a vytvářením projektů a iniciativ občanů[16].

Mezi neziskové nevládní organizace činné na území ČR v souvislosti s ochranou, propagací a edukací v oblasti lidských práv v ČR řadíme zejména následující: Amnesty International, Český helsinský výbor a Člověk v tísni, o. p. s. Všechny dříve zmíněné organizace jednotně sdružuje Asociace českých neziskových organizací působících v oblasti demokratizace, podpory občanské společnosti a lidských práv ve světě[17].

---

[14] Hlava druhá Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky. In: *Zákony pro lidi* [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2#hlava2.

[15] Evropská sociální charta. In: *Lidská práva. Studijní text k přípravě na složení zvláštní části úřednické zkoušky* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2021, s. 20 [cit. 2024-02-03]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/sluzba/soubor/skripta-23-lidska-prava-20210929-pdf.aspx.

[16] Defining Human Rights education. In: *Compass* [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2020, s. 17–19 [cit. 2024-02-08]. Dostupné: https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-.

[17] Členové DEMAS. DEMAS [online] Praha: DEMAS [cit. 2024-04-08]. Dostupné: https://www.demas.cz/clenove-demas/.

3.6. Člověk v tísni, o. p. s.

Člověk v tísni je nestátní nezisková organizace působící v ČR od roku 1992. U vzniku společnosti stála skupina válečných zpravodajů působících zejména za hranicemi státu. Tehdejší Nadace Lidových novin se později dostává do povědomí jako organizace Člověk v tísni při České televizi.

Dnes je organizace aktivní pod názvem Člověk v tísni, o. p. s. Jedná se o jednu z největších neziskových organizací ve střední Evropě. Spoluzakladatelem a ředitelem organizace je k dnešnímu dni Šimon Pánek. Organizace se od počátku zaměřuje na humanitární pomoc lidem zasaženým přírodními katastrofami či válečnými konflikty, lidem žijícím v chudobě či na okraji společnosti. Výrazně se zapojuje i ve školství, zejména v pomoci s uplatněním se na trhu práce, integrací a boji proti diskriminaci.

Mimo humanitární pomoci a činnosti v rozvojových zemích Člověk v tísni dlouhodobě podniká kroky k ochraně lidských práv v diktaturách a autoritativních režimech v zemích po celém světě. Aktivně se zapojuje do podpory hlasu občanů nedemokratických režimů snažících se o dialog s mocí či bojujících o dodržování lidských práv. Pomoc organizace nesměřuje pouze za hranice. Významný přínos má Člověk v tísni i v rámci České republiky, kde nabízí pomoc lidem v náročných životních situacích, poskytuje poradenství, zapojuje se do programů integrace do školního prostředí. V oblasti edukace organizace poskytuje vzdělávací programy a metodiky určené pro školy napříč věkovými skupinami žáků. Dlouhodobě nabízí interaktivní aktivity pro žáky a vzdělávací kurzy pro učitele v oblastech lidskoprávní problematiky, moderních dějin, mediální výchovy, multikulturní výuky i prohlubování pochopení problematiky migrace a uprchlictví. Součástí edukačních aktivit je i každoroční organizace filmového festivalu Jeden svět, mezinárodního festivalu dokumentárních filmů, který se věnuje lidským právům. Festival je zacílen nejen na školy, ale i na širokou veřejnost[18].

[18] O nás. *Člověk v tísni* [online]. Praha: © Člověk v tísni, o. p. s. [cit. 2024-04-09]. Dostupné: https://www.clovekvtisni.cz/kdo-jsme/o-nas.

4. Výuka v oblasti lidských práv

4.1. Lidskoprávní vzdělávání

Lidskoprávní vzdělávání (ang. Human Rights Education) je pojem zahrnující aktivity zvyšující povědomí o lidských právech, rozvoje úcty k těmto právům a nutnosti jejich dodržování[19]. Přesto, že je tento pojem v zahraničí aktivně užíván, v českém prostředí téměř absentuje, tematicky srovnatelné okruhy jsou v příslušné české literatuře označeny nejčastěji jako „občanské vzdělávání[20]“.

V jednotlivých rámcových vzdělávacích programech pak lze tento pojem najít například jako „výchova k občanství“ či „člověk jako občan“ a „člověk ve státě“. Úpravu lidskoprávního vzdělávání najdeme v Deklaraci OSN o lidskoprávním vzdělávání a školení, vydané v roce 2011.

Obsahově lze vzdělávání v této oblasti rozdělit do tří rovin – úrovní, shrnutelných do slovního spojení vzdělávání *o, skrze* a *pro* lidská práva. Přičemž „o“ zastupuje poskytování znalostí o lidských právech, porozumění hodnotám a mechanismům s nimi spojenými. Vzdělávání „skrze“ a „pro“ lidská práva lze souhrnně pojmout jako princip, kdy jsou během výuky naplňovány principy a hodnoty lidských práv, tedy jsou respektována práva vzdělávajícího i vzdělávaných a v rámci procesu edukace o problematice jsou lidská práva podporována a posílena (empower). V rámci procesu vzdělávání dle systému lidskoprávního vzdělávání by nemělo docházet k omezení žádné ze tří rovin, je tedy na místě chápat je jako provázaný soubor[21].

4.2. Lidskoprávní problematika v českém školství

Právní úpravu vzdělávání na českých školách nalezneme v zákoně č. 561/2004 Sb. Tento zákon zahrnuje zejména organizaci vzdělávání, a to na školách od základního stupně vzdělání až po vyšší odborné vzdělávání. Cíle vyplývající z tohoto zákona jsou zpracovány

[19] Lidská práva. Informační centrum OSN v Praze [online] Praha: Informační centrum OSN v Praze [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://osn.cz/osn/hlavni-temata/lidska-prava/.
[20] KALENSKÁ, Petra. Lidskoprávní vzdělávání na základních školách: Česká republika je teprve na začátku. In: Jurisprodukce [online] Praha: Univerzita Karlova, 5/2017, s. 40 [cit. 2024-04-09] Dostupné z: https://www.jurisprudence.cz/cz/casopis/lidskopravni-vzdelavani-na-zakladnich-skolach-ceska-republika-je-teprve-na-zacatku.m-268.html.
[21] KALENSKÁ, Petra. Lidskoprávní vzdělávání na základních školách: Česká republika je teprve na začátku. In: Jurisprodukce [online] Praha: Univerzita Karlova, 5/2017, s. 40–42 [cit. 2024-04-09] Dostupné z: https://www.jurisprudence.cz/cz/casopis/lidskopravni-vzdelavani-na-zakladnich-skolach-ceska-republika-je-teprve-na-zacatku.m-268.html.

v Národním programu vzdělávání[22]. Obsahové stránce vzdělávání se pak věnuje Rámcový vzdělávací program (RVP)[23], dílčí strategie výuky na konkrétních zařízeních si stanovují školy individuálně, v rámci školských vzdělávacích programů (ŠVP)[24].

Podobu lidskoprávního vzdělávání tak v základu stanovují předpisy RVP, ty jsou v případě středních škol rozděleny do dvou základních kategorií – RVP pro gymnázia a střední odborné vzdělávání. V rámci středních odborných škol a nástavbového studia je dále rozlišeno sedm dílčích kategorií RVP dle oborového zaměření školy[25]. V tomto ohledu jsou tak již základní principy středoškolského vzdělávání velice diferencované, tomu odpovídá i rozdílná časová dotace určena jednotlivým tematickým okruhům.

4.3. Lidská práva v rámcových vzdělávacích programech

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, lidská práva v českém školství dlouhodobě nezaujímají příliš velký prostor. Přesto můžeme sledovat jejich integraci do učiva napříč různými typy školských institucí. V této kapitole bych na třech modelových příkladech chtěla poukázat na způsoby, jakými se lidskoprávní problematika do Rámcových vzdělávacích programů implementuje.

Prvním z příkladových RVP je vzdělávací program pro gymnázia, zde nalezneme lidskoprávní problematiku hned několikrát napříč tematickými okruhy. V okruhu *člověk ve státě* by žák měl být obeznámen s dokumenty, ve kterých jsou lidská práva zakotvena, východiskem tohoto okruhu je zejména respekt lidských práv a vědomí nutnosti jejich ochrany. Další oblastí, která se problematiky dotýká, jsou *soudobé dějiny* obsahující zařazení lidských práv do evropské kulturní tradice. Posledním okruhem, kde jsou lidská práva zmíněna, je tematika *globálních problémů* v rámci tzv. *rozděleného světa*, který zařazuje lidskoprávní

[22] Zákon č. 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561.
[23] §4 zákona č. 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561.
[24] §5 zákona č. 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561.
[25] RVP – Rámcové vzdělávací programy. EDU.CZ [online] Praha: © 2022 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/.

problematiku do souvislosti s dalšími oblastmi práva a zmiňuje organizace, které se tématem lidských práv zabývají[26].

Druhým z příkladů je RVP určené pro střední školy s oborem bezpečnostně právním, (tento obor spadá do podskupiny „M“, dále zde například najdeme střední školy strojírenské, textilnické nebo obor praktická sestra). Zde je hned na první pohled patrné větší štěpení, problematiku lidských práv najdeme ve třech okruzích a několika dílčích tématech. Okruh *společenskovědního vzdělávání* zmiňuje respekt k lidským právům v souvislosti s demokratickými principy, výstupem jednoho z dílčích témat tohoto okruhu („člověk v lidském společenství“) má být obeznámení studenta s významem práv a svobod, vědomí o tom, že lidská práva mohou být ohrožena a znalost způsobů jejich ochrany. Druhý ze souvisejících okruhů („člověk jako občan“) má pak za cíl objasnit význam práv, která jsou zakotvena v českých zákonech, a edukovat o možných způsobech obhajoby těchto práv. Další větší tematický celek odborného vzdělávání, zahrnující okruhy právního vzdělávání a pedagogického vzdělávání, v cílech výuky zmiňuje respekt lidských práv zaručených Ústavou ČR[27].

Posledním z modelových příkladů je rámcový program pro obor mechanik strojů a zařízení (skupinově spadající do kategorie nástavbového studia), zde se lidskoprávní problematika objevuje pouze jednou, a to v tematickém celku *společenskovědního vzdělávání*. V souvislosti s výukou demokratických principů se zde poukazuje na respektování lidských práv a pochopení mezí svobod a mezilidské tolerance[28].

S přihlédnutím k tomuto velice skromnému exkurzu, můžeme potvrdit diverzitu v přístupu ke vzdělávání v lidskoprávní problematice. Tuto rozdílnost lze sledovat napříč různými typy středních škol. Lze též potvrdit i poměrně výrazný rozdíl v obsahové stránce. Zůstává tedy otázkou, zda u škol, kde lidskoprávní problematika v učebním plánu zaujímá velmi malé místo, lze mluvit o dostačující pozornosti tématu. Pokud tomu tak není, je vhodné

[26] Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. In: *EDU.CZ* [online] Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, s 41,46 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/.

[27] Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 68–42–M/01 Bezpečnostně právní činnost. In: *EDU.CZ* [online] Praha: © 2022 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), 2023, s. 24, 27, 54, 55, 64. [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-stredniho-odborneho-vzdelavani-rvp-sov/databaze-vsech-rvp-sov-od-1-9-2023/.

[28] Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 23–44 – L51/ Mechanik strojů a zařízení. In: *EDU.CZ* [online] Praha: © 2022 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), 2023, s. 23, 26. [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-stredniho-odborneho-vzdelavani-rvp-sov/databaze-vsech-rvp-sov-od-1-9-2023/.

ptát se po možnostech poskytování hlubšího poznání problematiky. Zároveň by bylo na místě promýšlet metody, aplikovatelné i v rámci malé časové dotace, která může být oním primárním faktorem bránicím rozvoji lidskoprávního vzdělávání.

5. Dokumentární film ve výuce

5.1. Teorie dokumentárního filmu

Dokumentární film je druh filmu zprostředkovávající divákovi realitu skrze tvůrčí zachycení této skutečnosti[29]. Hlavním cílem je zvýšení povědomí o určité problematice. Dále se dokumentární filmy zaměřují na odhalení nových skutečností, snaží se upozornit na problém či diváka seznámit s určitou perspektivou na danou problematiku[30]. V neposlední řadě se dokumenty snaží umožnit divákovi co nejautentičtější vhled do skutečnosti a pocitů aktérů.

5.2. Kategorie dokumentárního filmu

V závislosti na způsobu, jakým snímek zprostředkovává obraz skutečnosti, rozdělujeme dokumentární filmy do několika kategorií. Toto rozdělení však není zcela přesné kvůli stále se měnícím technikám a přístupům filmařů. Jednotlivé kategorie se tak mohou překrývat. V následujících odstavcích představím sedm nejčastěji využívaných.

(1) Výkladový dokumentární film interpretuje realitu, nejčastěji historickou událost bez uměleckých „příkras“. Divák nejčastěji sleduje střídavě scény komentované vypravěčem a inscenované rekonstrukce situací. (2) Observační dokument využívá do velké míry autentické výpovědi aktérů. Filmaři tak zasahují do sdělení zejména zprostředkovaně, skrze střih či zdůraznění některých linek výpovědí. (3) Direct Cinema je z výše zmíněných nejvíce autentickým. Poskytuje divákovi přímý pohled na situaci, a to často přímo z místa dění. Obdobně jako je tomu u reportážních snímků. Mezi dokumenty s větší mírou intervence režiséra řadíme (4) Cinéma Vérité, (5) reflexivní dokumenty a (6) participační dokumenty nebo (7) snímky točené z pohledu první osoby. Ve všech těchto typech je režisér více zapojen do sledované situace, kterou buď dodatečně komentuje či je zachycen přímo jako participant[31].

[29] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 8. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

[30] The Editors of Encyclopaedia Britannica. Documentary film. Motion Picture. In: *Britannica* [online]. ©2024 Encyclopædia Britannica, Inc., 2024 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: https://www.britannica.com/art/documentary-film.

[31] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 13–18. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

5.3. Dokumentární film jako prostředek edukace

Díky svému charakteru poskytuje dokumentární film často velmi komplexní vhled do problematiky. Stává se tak velmi účelným prostředkem ve vzdělávání. Žákům, je díky dokumentu možné poskytnout autentické záběry z míst či výpovědi lidí, kterých se daná problematika týká. Umožňuje tak nenahraditelný nástroj k vcítění se do pozice aktérů a vytvoření vlastního kritického postoje založeného na více intenzivním prožitku a bližší znalosti problému, než tomu může být u standardních přednášek učitele.

Dalším přínosem dokumentu ve vyučovací hodině může být i možnost sledování různých rovin daného snímku. Sledovat lze nejen klíčové téma dokumentu, žáci se mohou zaměřit také na emocionální rovinu prožitku aktérů či jejich chování. Velmi přínosným je i poslech originálního znění filmu v cizím jazyce. Nezanedbatelný přínos může poskytnout i sledování technické stránky filmu, které může otevřít debatu nad možnými důvody využití konkrétních prostředků filmařem.

Výše zmíněné aspekty umožňují zaujetí většího spektra mladých diváků, v závislosti na jejich rozdílném přístupu k filmu jako celku. V neposlední řadě dokumentární filmy nabízejí možnost mezipředmětového využití, kdy jeden totožný dokument lze mnohdy využít napříč celým spektrem vyučovaných předmětů. Od občanské či společenské výchovy k výuce jazyků, dějepisu nebo zeměpisu. Metodiku práce s dokumentárním filmem ve výuce podrobněji rozebírá kapitola *5.4 Metodika výuky s dokumentárním filmem*.

Jak již bylo naznačeno výše, dokumentární film skýtá potenciál být velmi přínosným edukačním prostředkem. Využití tohoto potenciálu však vyžaduje citlivou a pečlivou práci vyučujícího, a to hned v několika ohledech. Tato kapitola má za cíl zdůraznit aspekty využití dokumentu ve výuce, dále pak také upozornit na možná rizika. Postupy zmíněné v následujících kapitolách vychází z metod projektu Jeden svět na školách. Podrobněji o projektu pojednává kapitola 5.6.

Prvním z aspektů a zároveň jedním z hlavních důvodů, proč učitelé odmítají dokumentární filmy v hodině využívat, je časová náročnost. První rovinou, je v tomto ohledu délka dokumentu, která se v praxi ukazuje jako omezující. Zejména pak vzhledem k časové dotaci vyučovacích hodin, kdy jedna standardně trvá 45 minut. Pokud se tedy vyučující rozhodne dokument v hodině využít, musí zkrátka volit buďto kratší formát či formu sociálního

spotu[32]. Tak aby bylo možné film zhlédnout a následně provést s žáky důkladnou reflexi[33]. Velmi vítanou možností je formát projektového vyučování, které umožňuje pracovat např. s blokovou formou výuky. Druhou rovinou časové náročnosti je délka přípravy. Pokud se učitel i rozhodne pro využití již připravených metodik, je důležité, aby dokument shlédl[34] ještě před jeho využitím ve výuce, aby případně, na základě bližší znalosti třídy, upravil aktivity doplňující film tak, aby co nejlépe vyhovovaly nejen potřebám hodiny, ale i charakteru dané třídy.

Druhým důležitým aspektem je výběr filmu. Ten je ovlivněn hned několika dílčími hledisky. Při výběru dokumentu je nutné zohlednit věk diváka tak, aby téma, náročnost i dynamika dokumentu byly pro dané žáky dostačující a atraktivní. Dále je nutné zvážit celkové klima dané třídy. Zejména pak u náročných témat či problematik vzbuzujících určitou míru kontroverze. Především pokud se jedná o první výuku tohoto typu u daného kolektivu[35]. Volba snímku je pak na citlivém uvážení vyučujícího, vždy je nutné částečně předpokládat i směr vývoje následné diskuse. Cílem je předejít případným nepříjemným vyústěním.

V neposlední řadě je na zvážení vztah vyučujícího k danému tématu. Klíčový je samotný zájem vyučujícího o danou problematiku. V případě, kdy je téma do výuky zařazeno na základě nutnosti a vyučující nemá hlubší osobní zájem žáky o tomto tématu edukovat, by užití dokumentu mohlo být pro obě strany spíše nepříjemnou zkušeností. Dalším aspektem ke zvážení je užití snímku, který otevírá pro učitele kontroverzní či emočně náročné téma. Zde je nutné opravdu citlivé promýšlení postupu, který v rámci hodiny bude zvolen.

Neméně důležitá je také problematika erudovanosti konkrétního učitele v konkrétním tématu. I zde platí nutnost promyšlení toho, do jaké míry je vyučující schopen dokument následně s žáky rozebrat. A následně i fundovaně odpovídat na případné dotazy. Zejména pokud může dojít k nějaké zásadnější dezinformaci, nebo pokud si je daný vyučující vědom vlastních zavádějících stereotypů. Co se týče zmíněných aspektů týkajících se vztahu vyučujícího k tématu, příprava učitele vyžaduje osobní sebereflexi. Zároveň i podrobení se kritickému prozkoumání vlastních postojů v rámci daného tématu.

---

[32] Sociální spot má formu krátkého videa, způsob sdělení se podobá marketingové reklamě. Jeho cílem je zvýšit povědomí o konkrétní problematice. Social Spot. In: *Soda Film. Socially Independent Film*. [online] © Soda Film 2002-2024 [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://sodafilm.de/en/genre/social-spot/.

[33] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 28. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

[34] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 27. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

[35] Tamtéž, s. 28.

Citlivě je nutné promyslet i možné dopady, které dokument může mít na jednotlivé žáky, znovu zde zmíním znalost dané skupiny (i jednotlivých studentů a jejich osobních zkušeností), tak aby nedošlo ke zbytečné traumatizaci. Samozřejmě je možné věnovat se i citlivým tématům, vše ale závisí na důkladné práci s následnou reflexí pocitů třídy a udržením kontroly nad situací.

Aspektů na zvážení před samotným použitím dokumentu je mnoho. Nepochybně je v tomto ohledu volba metodiky s dokumentem náročnější cesta, a to hned ve více ohledech. Velkou motivací však zůstávají ohlasy učitelů, kteří do práce s dokumentem čas investují. Na základě debaty vedené na jednom ze seminářů o práci s dokumentárním filmem ve výuce (5. října 2023, Praha, Člověk v tísni) předkládám nejčastěji zmiňované efekty, jež využití filmu v hodině mělo.

Dokument se v mnoha skupinách žáků napříč věkem ukázal jako atraktivnější než běžná přednáška. Probouzel v žácích chuť aktivně se podílet na diskusi a sdílet své pocity s ostatními. Pozitivním vedlejším důsledkem bylo celkové zlepšení klimatu kolektivu. Žáci jsou ochotni otevřeně se bavit o vlastních prožitcích, naslouchat a respektovat názory druhých. Příběhy protagonistů se některých dětí dotknou na osobní rovině natolik, že je vedou k hlubšímu zamyšlení nad problematikou. Výjimkou není ani snaha aktivně se podílet na možných řešeních problému, který film přibližuje. Vedlejšími, neméně přínosnými, jsou i více praktické dovednosti. Sledování dokumentu a následná debata žáky učí pravidlům účasti v debatě, obhajování vlastního názoru i promýšlení názorů opačných. Při sledování anglického originálu pak není zanedbatelné ani hledisko rozšíření jazykové zásoby.

I po pečlivé přípravě před hodinou však může dojít k vyústěním či reakcím, které zkrátka očekávat nelze. Je na místě i s touto možností předem počítat. Samozřejmě nelze vyloučit pochybení. Zejména pokud se jedná o oboustranně (ze strany vyučujícího i daného kolektivu) první zkušenost s dokumentárním filmem. V těchto případech je především na místě zachovat klid. Dostatečně si s žáky vysvětlit zavádějící názory, které vyvstaly během diskuse. V případech, kdy vyučující pociťuje, že nemá vše plně pod kontrolou, je na místě debatu včas ukončit. Důležité je mít na paměti, že první zkušenosti nemusí zcela naplňovat prvotní očekávání[36].

Praxí se metodika JSNS ukazuje jako velmi efektivní nástroj do vyučovacích hodin, který má nespočet benefitů, z nichž některé byly uvedeny výše. Na místě je však zmínit i limity

[36] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 27–28. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

tohoto přístupu. Mnoho z nich přímo souvisí s prací vyučujícího a jeho schopnostmi. Především v oblasti reflexe tématu. To, co se děje po zhlédnutí filmu, mají v rukou diskutující studenti a vyučující, který by měl debatu do jisté míry regulovat. Metodika JSNS tak zkrátka nikdy nemůže ošetřit to, co se v hodině bude dít.

Dalším podstatným limitem je poměrně velká časová náročnost. Délka přípravy na vyučování tohoto typu se může pohybovat v řádu hodin, zejména pak při sledování filmů během přípravy. Limitem, který je opakovaně zmiňován učiteli, je pak časová dotace jednotlivých vyučovacích hodin. Omezující může být i technika, která stále není ve všech školách samozřejmostí či zde je, ale ne plně funkční.

Nezanedbatelným problémem je pak prostor, který je k dispozici v rámci daného tématu (např. problematiky lidských práv), to se ukazuje jako velmi limitující např. pro střední odborné školy s technickým zaměřením či střední odborná učiliště. V těchto případech vyžaduje zapojení takovéto metodiky ze strany vyučujícího mnoho práce. Méně nakloněné této metodice prozatím zůstávají některé školy v regionech, které příliš nepřichází do kontaktu s nabídkou alternativ, které lze v hodině využít. Případný „revoluční přístup" je tak velmi závislý na proaktivitě daných vyučujících. Dlouhodobě jsou to právě tyto školy, na které se v rámci JSNS směřuje pozornost.

5.4. Metodika výuky s dokumentárním filmem

Metodika výuky se při použití dokumentu, jakožto hlavního edukačního prostředku, řídí několika pravidly. Tato pravidla při jejich dodržení umožňují naplnění vzdělávacího potenciálu dokumentárních filmů v co možná největším rozsahu. Zásadním zůstává dříve zmíněná důkladná příprava. Zejména v oblasti výběru vhodného filmu, co do tématu i délky (aspekty výběru filmu rozebírá podrobněji kapitola *5.3 Dokumentární film jako prostředek edukace*).

Dále je nutné během procesu prvotních příprav zajistit audiovizuální techniku. Promítání bylo mělo být co možná nejkvalitnější. Příprava ze strany učitele pak zahrnuje zhlédnutí snímku a návrh aktivit následujících po filmu[37].

Během filmu je příhodné sledovat dění ve třídě, vnímat reakce i pozornost kolektivu. Vše má hodnotu, kterou lze využít při následující diskusi. Při ní je vhodné se na reakce během

[37] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 27–28. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

promítání zpětně doptat žáků. I velmi negativní reakce může být konstruktivním podnětem k následnému rozebrání.

Koncem filmu práce se snímkem nekončí, ba naopak. Aktivity následující po filmu jsou zcela zásadními pro pochopení toho, co žáci viděli. Je nutné reflexi po filmové projekci věnovat dostatečný čas. Pokud to časová dotace hodiny neumožňuje, je na místě zvážit užití kratšího snímku či sociálního spotu jakožto alternativního formátu. U těch je na místě zvážit opakované přehrání tak, aby při jejich krátké stopáži nedošlo k přehlédnutí hlavního sdělení.

Primárním cílem je umožnit žákům téma v sobě zpracovat. Reflexe dokumentů s těžšími či citlivějšími tématy vyžaduje mnohdy větší prostor. To, jak bude reflexe vypadat, záleží na individuálním zhodnocení vyučujícího, opět na základě aspektů, o kterých jsem již pojednávala dříve. Aktivit, které lze využít k ucelení obrazu o tématu, je mnoho. Od jednodušších, kdy jsou např. jednoslovně pojmenovány (případně i vypsány na tabuli nebo na lepicí papírky) pocity všech žáků přímo po filmu, ke složitějším, které mohou mít formu psaní dopisu jednotlivým protagonistům či formulování myšlenek skrze krátké veršované texty. Široký výběr z praxí ověřených aktivit lze nalézt na portálu JSNS. V tomto ohledu je každý film dostupný na platformě doplněn o audiovizuální lekci obsahující příklady aktivit vhodných k danému dokumentu. Pod každou z lekcí jsou též vloženy odkazy s informacemi rozšiřující tematiku snímku.

Stejně tak jako dokument, mohou být třídou rozdílně přijaty i zvolené aktivity. Na negativní odezvy je dobré reagovat vždy otázkou po jejich důvodu. Případně je vhodné i odůvodnit použití právě těchto metod (konkrétní aktivity, metodiky či formy reflexe). Není však nutné, aby se všech aktivit zúčastnili všichni žáci. Cílem je vytvořit uvolněnou atmosféru poskytující bezpečí pro upřímnou odpověď. Naopak vyhnout se chceme přítomnosti stresu a úzkosti z povinnosti odpovědět. Méně sdílní žáci mohou v některých aktivitách zastávat funkci pozorovatelů a následně celou aktivitu zhodnotit z pozice třetí osoby[38].

5.5. Festival Jeden svět

Podstatnou součástí aktivit organizace Člověk v tísni je každoroční organizace Mezinárodního filmového festivalu o lidských právech Jeden svět, který se koná v kinech po celé ČR. Od svého vzniku v roce 1999 byl festival koncipován jako akce s velkým dopadem

[38] VYČICHALOVÁ, V. at al. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce. Jeden svět na školách.* Praha: Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s., 2015, s. 31–35. ISBN: 978-80-87456-65-1 [cit. 2024-04-10].

zaměřená na zvýšení povědomí široké veřejnosti o problematice lidských práv, jejich porušování a důležitosti jejich ochrany. Dokumentární filmy jsou promítány ve festivalových městech po celé ČR.

Program festivalu tvořený dokumentárními filmy je rozdělen do tematických bloků, které se mimo problematiky lidských práv věnují i tématu udržitelnosti, různosti kultur i aktuálním tématům z ČR i ze světa. Každý ročník je zároveň konkrétněji zaměřen na jedno z vybraných témat, které tvoří osu protínající celý festival. Toto téma často reaguje na aktuální dění ve světě. V roce 2023 tímto tématem bylo Cena bezpečí, které poukazovalo na úskalí a nejistotu spojenou s hledáním zajištění bezpečnosti v různých aspektech života[39]. V roce 2024 festival zvolil formát bez hlavního tématu a zařadil do programu kromě dokumentárních filmů i filmy fikční, na základě toho, že hranice dokumentárního a fikčního filmu je v mnohém velmi rozostřená. Pořadatelé také věří, že potenciál zprostředkování některých témat skrze fikční snímky je velký[40].

Snaha odpovídat na aktuální události je u festivalu velmi výrazná i ve vybíraných filmech, například v době počátku konfliktu na Ukrajině byly do programu dodatečně přidány filmy vypovídající na toto téma. Do programu jsou čím dál více zapojeny i filmy odehrávající se ve virtuální realitě. Součástí vybraných promítaní jsou diskuse s protagonisty, tvůrci filmu či odborníky na daná témata, tyto debaty mají velmi pozitivní odezvu ze strany diváků a tvoří velmi podstatnou část programu.

5.6. Jeden svět na školách (JSNS)

Součástí programu Jednoho světa je i speciální blok nazvaný Jeden svět na školách, ten je určen pro žáky základních i středních škol a obsahuje seznam vybraných filmů určených pro mladého diváka. Promítání pro školy je propojeno s edukací v různých oblastech, kterým se dané dokumenty věnují, během těchto bloků proškolení moderátoři daného programu s žáky diskutují o konkrétní problematice[41].

Festival nabízí dva možné programy pro mladé diváky, filmové bloky pro mladší skupinu diváků (odpovídající žákům základních škol) jsou navíc rozděleny na dvě kategorie

[39] Jeden svět. [online]. Praha: Člověk v tísni o. p. s., © 1999–2024 [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.jedensvet.cz/festival.
[40] Festival Jeden svět má novou podobu. Uvede fikční filmy, změní svůj název i vizuál. In *Jeden svět* [online]. Praha: Člověk v tísni o. p. s., © 1999–2024 [cit. 2024-04-18] Dostupné z: https://www.jedensvet.cz/festival.
[41] *Jeden svět*. [online]. Praha: Člověk v tísni o. p. s., © 1999–2024 [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.jedensvet.cz/festival.

promítání. První kategorie je určená pro děti prvního stupně základní školy (zhruba do dvanácti let věku), druhá potom pro starší děti (zhruba do patnácti let věku). Program pro mladé diváky obsahuje promítání tří spotů a následnou diskusi s moderátorem. Pro středoškolské studenty je určeno promítání dokumentů zařazených do standardního programu festivalu, u některých se pak jedná o zkrácené verze. Filmy jsou taktéž doplněny o debatu s moderátorem a hostem či hostkou.

Součástí iniciativy Jeden svět na školách je i stejnojmenný vzdělávací projekt, na jehož webových stránkách jsou k dispozici výukové materiály určené k využití během vyučování[42]. Vzdělávací činnost festivalu byla oceněna organizací UNESCO za mimořádný přínos v oblasti vzdělávání[43].

5.7. Výukové materiály Jednoho světa na školách

Vzdělávací platforma Jeden svět na školách na webových stránkách poskytuje audiovizuální lekce rozdělené do deseti tematických okruhů. Každá z lekcí obsahuje dokumentární film a doporučené materiály vhodné k využití v hodině. Materiály ve formátu PDF obsahují návrh aktivit, včetně metodiky, jak s nimi v hodině pracovat. Aktivity jsou tvořené týmem JSNS často ve spolupráci s pedagogy z různých škol. Otázky a odpovědi vznikají ve spolupráci s odborníky na dané téma. Ke každé problematice dané lekce jsou vložené i doplňující odkazy na odborné články, tematické webové stránky nebo rozšiřující informace k filmu v dané lekci. Lekce, materiály, odkazy i aktivity prochází aktualizacemi. Na webu postupně vznikají i zcela nové lekce, jedním z aktuálně připravovaných témat je umělá inteligence a její používání ve vyučování.

Všechny dostupné materiály jsou připravené pro využití v hodině a byly testované v rámci vyučování spolupracujícími pedagogy. Na webu jsou též souhrnné metodické příručky pro vyučující, ty podrobněji popisují postup při práci s dokumentárním filmem a přibližují jednotlivé aktivity[44].

[42] *Jeden svět na školách*. [online]. Praha: © Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s. [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.jsns.cz/.
[43] UNESCO ocenila filmový festival Jeden svět. In: *ProCulture. Výzkumné, informační a vzdělávací centrum pro umění a kulturu.* [online]. Praha: ProCulture, o. s., © 2003–2024 [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.proculture.cz/cultureinfo/unesco-ocenila-filmovy-festival-jeden-svet-1284.html.
[44] *Jeden svět na školách*. [online]. Praha: © Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s. [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.jsns.cz/.

5.8. Semináře pro vyučující

Součástí edukačně zaměřených aktivit organizace Člověk v tísni jsou i vzdělávací semináře pro vyučující. Jedná se o jednodenní školení či vícedenní kurzy směřované na specifickou tematiku vyučování, postavené na systému metodiky vyučování s dokumentárním filmem či jinými audiovizuálními prostředky. Mezi semináři najdeme například témata mediální výchovy ve vzdělávání či lidskoprávní problematiku. Kurzy jsou dále zaměřeny na specifický věk žáků. Pravidelně jsou pořádány i semináře zaměřené na práci kantora ve třídě, z těch jsou dostupné např. seminář pro třídní učitele či vedení konzultačních hodin[45].

Jednotlivé semináře zabývající se vyučováním s dokumentem jsou vedeny proškolenými lektory JSNS. Část setkání je věnována teorii, seznámení účastníků s platformou a možnostmi užití metodik Jednoho světa na školách. Dále je program věnován metodice a vydefinování aspektů užití dokumentu v hodině. Během kurzu vyučující zhlédnou dokumentární film a následně v praxi vyzkouší reflexi a aktivity, které lze po filmu do hodiny zařadit. I zde je součástí programu debata s pozvaným hostem či hostkou.

Podstatným přínosem těchto setkání je možnost sdílení vlastních zkušeností, které umožňuje rozšířit již praxí ověřené metody zkušenějších učitelů. Výhodou kurzů je jejich mezi oborové využití. Školení nesměřují výlučně na jeden předmět a zkušenosti z nich nabité tak lze využít i v jiných oborech. Nabízená školení nejsou zpoplatněna a nabízí tak ideální příležitost pro inspiraci či prohloubení stávajících učebních metod.

6. Praktická část

Praktická část bakalářské práce je rozdělena na dvě části. První část je věnována analýze pozorování metod využívaných v praxi středních škol. Druhá část obsahuje analýzu šesti rozhovorů se studenty škol a vyučujícím společenských věd na dané škole.

Účelem praktické části této práce je zejména ověřit, jakým způsobem jsou mladým lidem – studentům středních škol, sdělovány informace o lidských právech. Navazuje tak na část teoretickou, kde jsou tyto informace blíže popsány. Dílčími cíli práce, které jsou naplněny v rámci praktické části jsou:

[45] *Jeden svět na školách*. [online]. Praha: © Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s. [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.jsns.cz/.

1. seznámit čtenáře s modely výuky lidských práv v praxi dvou vybraných středních škol;
2. přiblížit znalost studentů v problematice lidských práv;
3. analyzovat osobní přínos výuky pro dotazované studenty;
4. ověřit osobní přínos dokumentárního filmu ve výuce lidských práv pro dotazované studenty;
5. zjistit postoje učitelů k výuce lidskoprávní problematiky.

První cíl je naplněn analýzou nezúčastněného pozorování průběhu vyučovací hodiny týkající se problematiky lidských práv. Hlavním předmětem pozorování je zjištění metod, které vyučující v praxi využívají. Dále bude sledováno využití časové dotace hodiny a celková dynamiky hodiny, zejména pak aktivita studentů v hodině a jejich zapojení do vyučování.

Druhý z vytyčených cílů, ověřuje způsob, jakým studenti promýšlí téma lidských práv a jejich porušování. Žáci v rámci polostrukturovaného rozhovoru promýšleli i výběr jedné klíčové znalosti v oblasti lidských práv.

Třetím cílem je ověření subjektivního přínosu výuky na dané škole a promýšlení návrhů změn, které by v hodině uvítali. U studentů, kteří mají zkušenost s využitím dokumentárního filmu, jako nástrojem výuky, rozhovor ověřuje přínos dokumentárního filmu pro pochopení problematiky lidských práv.

Čtvrtý cíl je naplněn skrze doplňující polostrukturované rozhovory s vyučujícími dotazovaných studentů. Tyto rozhovory mají za cíl sledovat postoje vyučujících k výuce lidskoprávní problematiky a ověřit, jaké kompetence v oblasti lidských práv považují u studentů za důležité. Stejně jako u studentů, byla i vyučujícím položena otázka na promyšlení jedné klíčové znalosti o lidských právech, kterou by výuka měla studentům předat. Dílčí otázky se věnují pohledu na přínos dokumentárních filmů ve výuce lidských práv.

6.1. Výzkumné otázky

K formulování výsledků výzkumné části bakalářské práce byly vyhotoveny následující výzkumné otázky (VO):

- **VO1:** Jaké metody výuky lidských práv jsou využívány učiteli v praxi?
- **VO2:** Jak studenti českých středních škol promýšlí problematiku lidských práv?
- **VO3:** Jak hodnotí studenti střední školy přínos výuky lidských práv na jejich škole?
- **VO4:** Co by studenti změnili na výuce lidských práv na jejich škole?
- **VO5:** Jak k výuce lidských práv přistupují jednotliví učitelé?

- **VO6:** Co považují učitelé středních škol za klíčovou znalost v oblasti lidských práv?

6.2. Metodika výzkumu

Tato kapitola přiblíží metodické postupy, které byly použity v rámci získávání dat k výzkumné části bakalářské práce.

6.2.1 Typ a metody

Pro potřeby mé bakalářské práce jsem volila smíšený typ výzkumu, konkrétně pak přímého pozorování doplněného polostrukturovanými rozhovory. V následujících kapitolách uvedu metody, které byly v rámci sběru dat využity.

6.2.2 Pozorování

Tato metoda byla využita zejména ke sběru dat potřebných pro naplnění prvního z výzkumných cílů práce vytyčených výše. Klíčovým bylo zjištění, jaké metody výuky v oblasti lidských práv volí učitelé středních škol. Při kvalitativním pozorování bylo možné zachytit dílčí situace, které by se nedaly zjistit v rámci rozhovoru, zejména přístup vyučujícího, interakci se studenty, aktivitu třídy a reakce studentů.

Pozorování bylo přímé a proběhlo vždy na jedné vyučovací jednotce věnované problematice lidských práv. V případě obou škol se nejednalo o první hodinu věnující se této problematice. Učitelé tedy v hodinách pracovali se základem znalostí studentů z minulých hodin či ročníků. Obě etapy pozorování proběhly v druhém pololetí roku 2023.

6.2.3 Rozhovory

Kvalitativní rozhovory byly klíčovou metodou pro sběr výzkumných dat. Rozhovory byly polostrukturované a proběhly na dvou pražských školách. Základní struktura rozhovoru byla tvořena souborem otázek, které byly položeny všem respondentům. V reakci na průběh rozhovoru byly doplňující otázky modifikovány.

Polostrukturovaný charakter rozhovoru umožňoval dotazovaným volné odpovědi, zároveň bylo možné pohotově reagovat na průběh rozhovoru. Záměrem bylo získat co nejvíce autentickou výpověď respondentů, zejména pak v otázkách týkajících se zhodnocení subjektivního přínosu výuky.

6.2.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je tvořen celkem šesti respondenty – čtyřmi studenty a dvěma vyučujícími ze dvou pražských škol. Jednou z vybraných škol je pražské waldorfské lyceum. Waldorfská pedagogika vychází z antroposofické antropologie Rudolfa Steinera, důraz je zde kladen na to, aby vyučování odpovídalo přirozenému procesu učení dítěte[46]. Druhou školou je pražské gymnázium s matematicko-fyzikálním zaměřením.

Výběr škol pramenil z otevřenosti ke spolupráci na základě e-mailové žádosti o účast na výzkumu. V případě lycea byla žádost zaslána po předchozí rešerši pražských středních škol. U gymnázia se jednalo o doporučení bývalých studentů, se kterými jsem v kontaktu.

Vybranými respondenty z řad vyučujících jsou vždy učitelé předmětu, ve kterém byla obsažena problematika lidských práv. Zároveň se vždy jedná o učitele, který vedl hodinu, na které bylo uskutečněné pozorování. Dotazovanými vyučujícími je jedna žena a jeden muž.

Výběr respondentů – studentů byl založen na jejich otevřenosti ke spolupráci. Vyučujícím byla předem předložena možnost účastnit se výzkumu, následně byli vybráni dva ze studentů. Zastoupení chlapců a dívek je vždy 1:1 z dané školy. Výzkumu se tedy účastnili celkem dva chlapci a dvě dívky.

6.2.5 Sběr výzkumných dat

Pro sběr dat bylo využito pozorování a rozhovory s respondenty. Sběr dat probíhal nárazově od listopadu 2023 do února 2024.

6.2.6 Metody analýzy dat

Pro bakalářskou práci jsem využila typ smíšeného výzkumu – přímé pozorování doplněné polostrukturovanými rozhovory. Výzkum je díky formulaci výzkumné otázky pojat kvalitativně s deskriptivním charakterem. Skládá se z přímého pozorování vyučovací jednotky a z kvalitativního rozhovoru s vyučujícím a dvěma studenty vybrané školy.

[46] Stručně o waldorfské pedagogice. In: *Waldorfské školy*. [online]. Praha: Asociace waldorfských škol České republiky, © 2024 [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://www.waldorf.cz/waldorfska-pedagogika/.

7. Analýza dat z pozorování

Dílčí pozorování proběhlo v průběhu druhého pololetí roku 2023. Účastnila jsem se vždy jedné hodiny věnované lidským právům.

7.1. Vyučovací hodina na gymnáziu

Hodina proběhla v posledním ročníku čtyřletého gymnázia a bylo na ní přítomno 26 žáků. Výuka byla uskutečněna ve standardní časové dotaci 45 minut.

Náplní začátku hodiny byla prezentace dvou žáků, která sloužila jako úvod do hodiny. Opakovalo se i dříve probrané učivo, které bylo obsaženo v předchozích vyučovacích hodinách. Tematicky byla prezentace zaměřena zejména na teorii lidských práv, definici, základní vymezení a dokumenty upravující lidská práva. Dále prezentující studenti zmínili i porušování lidských práv na příkladu Severní Koreje. Celá prezentace trvala zhruba patnáct minut. Během prezentace panovalo ve třídě ticho a prezentujícím byl tak umožněn prostor pro jejich přednes.

Po prezentaci měl vyučující pro třídu připravenou aktivitu. Studenti byli rozděleni do skupin po čtyřech. Každá ze skupin obdržela rozdílný text. Několik z textů obsahovalo části z dokumentů týkajících se lidských práv – úryvek Listiny základních práv a svobod či Charty 77. Dalším skupinám byly přiřazeny životopisy významných osobností spojených s humanismem a lidskými právy, mezi životopisy byly např. Václav Havel či Nelson Mandela. Zadaným úkolem bylo analyzovat přiřazené texty, zejména pak najít propojení daných dokumentů či životních příběhů lidí s problematikou lidských práv. Texty byly poměrně obsáhlé jednalo se o tři až čtyři stránky formátu A4. Nejčastěji tak docházelo k tomu, že každý z žáků četl pouze část textu. Prostor pro práci s textem byl vyučujícím vymezen přibližně na deset minut. Některé skupiny aktivně nad tématy diskutovaly. Někteří ze studentů očividně tématu nevěnovali příliš pozornosti a do debaty se nezapojovali vůbec.

Následným úkolem studentů bylo prezentování výsledků před zbytkem třídy. Prezentace analýz probíhala postupně po skupinách. Způsob prezentace se v rámci skupin lišil, některé skupiny volily jednoho zástupce, který výsledky odprezentoval. V jiných skupinách se studenti na pozici prezentujícího vystřídali. U většiny skupin byla patrná mírná nervozita z prezentace. Většina ze skupin nesplnila zadání a jejich prezentace obsahovaly spíše přednes obsahu textu. Rovina vyhledávání souvislostí textu s lidskými právy se ve většině případů vytratila. V případech, kdy se studenti dotkli souvislosti s lidskými právy, se nejčastěji jednalo o seznámení s konkrétní situací člověka, o němž text pojednával. Zajímavé je, že vyučující

to v žádném z případů nereflektoval. Chvílemi byla patrná snaha vyučujícího prezentace uspíšit, tak aby došlo na všechny skupiny. I přes to, dvě ze skupin nestihly výsledky práce odprezentovat.

7.2. Vyučovací hodina na lyceu

Vyučování proběhlo v posledním – čtvrtém ročníku. Hodiny se účastnilo 24 studentů.

V úvodu hodiny vyučující krátce nastínila program hodiny. Hodina věnovaná základním lidským právům v tomto ročníku přímo navazuje na blok soukromého práva. Začátek hodiny vyučující věnovala navázání na předchozí vyučovací hodiny práva. Krátce se věnovala teorii lidských práv. Zdůrazňovala zejména principy, které se s lidskými právy pojí. Dále vyučující zmínila i dokumenty upravující lidská práva. Během výkladu byli studenti několikrát zapojení do hodiny formou otázek.

Následovala aktivita. Studenti byli rozděleni do osmi skupin. Každé ze skupin byl přidělen úryvek z Listiny základních lidských práv a svobod. Úkolem studentů bylo vyhledat konkrétní práva, která následně budou přednesena třídě. Všechny skupiny aktivně spolupracovaly na plnění. Poté přednesly znění práv, které v úryvcích objevily.

V další části hodiny vyučující upozornila (pomocí nedávného případu násilí na dívce, která se identifikuje jako transgender) na limity právní úpravy lidských práv a na dynamičnost ústavního právního systému. Příběh ve studentech zjevně vyvolal zájem a aktivně se k němu vyjadřovali svými názory.

Studentům byl poté puštěn úryvek filmu Lukašenko, na kterém bylo demonstrováno nebezpečí v případě nedodržování lidských práv. Po filmu byly žákům rozdány lístečky, na které mohli sepsat bezprostřední emoce po zhlédnutí filmu. Dobrovolníci pak mohli své dojmy sdílet. Nezazněla žádná odpověď, vyučující nevyvíjela žádný tlak a plynule přešla k další části hodiny. Po prostoru určenému k reflexi filmu, měli žáci možnost na tabuli napsat *„to, co by chtěli od české demokracie, tak abychom nedospěli k tomu, co jsme viděli v dokumentu“.* Studenti se aktivně vystřídali u tabule, která se plnila hesly jako „rovná práva pro LGBTQ+ lidi“, „rovnoprávnost žen“, aj.

V závěru hodiny bylo zdůrazňováno uvědomění si hodnot, které se pojí s lidskými právy, a důležitost jejich dodržování. Vyučující překročila čas, který byl v rámci hodiny k dispozici, a to zhruba o deset minut. V rámci následného výzkumného rozhovoru sdílela, že si byla vědoma volného prostoru, který po hodině vznikl zrušením následující třídnické hodiny. I

přesto však cítila tlak na splnění časového rámce. Po hodině mi sdělila, že se cítila mírně nervózní, což z jejího projevu nebylo patrné. V určitých částech vyučování působilo mírně zmateně. Množství aktivit bylo z mého pohledu příliš velké a vyučovací hodina by mohla být pro studenty zahlcující. V následném rozhovoru vyučující zmiňuje, že si vedením tohoto předmětu není zcela jistá kvůli tomu, že ho učí prvním rokem.

7.3. Vyhodnocení rozhovorů

Všechny rozhovory byly na základě předchozí domluvy nahrány na diktafon mobilního telefonu. Následně byly všechny nahrávky přepsány do wordového dokumentu. Vhledem k dříve uvedenému výzkumného vzorku, se dále budu věnovat pouze analýze konkrétních rozhovorů.

7.3.1. Vyhodnocení rozhovorů se studenty

V rámci této části rozeberu dílčí rozhovory se studenty. Pro účely práce budu zvlášť vyhodnocovat rozhovory studentů pocházejících ze stejných škol. Důvodem je zejména stejný vyučovací přístup v rámci jedné školy. Následně jejich odpovědi srovnám v rámci závěrečné diskuse.

Základní strukturu všech rozhovorů tvoří níže uvedené otázky, které byly doplněny doplňujícími otázkami. V rámci dílčích rozhovorů bylo znění otázky mírně upraveno.

Otázka č.1 *Co jsou podle tebe základní LP? (Jak bys je popsal/a?)*

Otázka č. 2 *Co ti přijde nejdůležitější vědět o LP?*

Otázka č. 3 *Odkud máš informace o LP?*

Otázka č. 4 *Kolik vyuč. hodin jste tématu LP věnovaly? Máš pocit, že je to dostatek?*

Otázka č. 5 *Co bys na dané hodině změnil/a – přidal/a, ubral/a, udělal/a jinak?*

U studentů lycea (kteří mají zkušenost s využitím dokumentu jako výukového prostředku) byl tento seznam otázek doplněn o následující otázky.

Otázka č. 6 *Jak na tebe film působil?*

Otázky č. 7 *Přijde ti využívání dokumentu v hodině přínosné? Kdybys měl hodinu, kde by ti o lidských právech někdo jenom povídal, bylo by to pro tebe bylo přínosnější?*

7.3.2. Vyhodnocení rozhovorů se studenty gymnázia

Ohledně definice lidských práv se odpovědi studentů shodují ve zdůraznění pojmu svoboda. Student gymnázia pojem svoboda uvádí v následujícím kontextu: *„formy toho, co by člověk měl mít dovoleno v životě a základní právo by podle mě mělo být na svobodný život, na nějaký vlastně rozhodování"…* Jeho spolužačka uvádí právo svobodného pohybu a svobodu slova. V její odpovědi se dále objeví i právo na zdraví, zdravotní péči a právo na majetek.

V otázce, ohledně klíčové znalosti v oblasti lidských práv, se odpovědi studentů rozchází poměrně výrazně. Studentka za klíčovou považuje zejména informovanost o lidských právech: *„vědět, co to je, aby si je každej moh vymáhat, aby se jich každej moh dožadovat."* Student považuje za podstatné povědomí o tom, že lidská práva nejsou dodržována všude: *„důležitý zmínit, že nejsou dodržovaný úplně všude".* V odpovědi dodává úvahu: *„by jsme si měli vážit toho, že tady jsou dodržovaný".*

V otázce týkající se zdrojů, ze kterých studenti mají informace o lidských právech, se jejich odpovědi také rozchází. Student gymnázia uvádí jako první zdroj informace z hodin občanské výuky, další informace získal dle jeho slov při přípravě na prezentaci. Doplňující informace pak čerpá ze sociálních sítí. Studentka zdůrazňuje vlastní zájem o problematiku, tedy vlastní studium jako primární zdroj. Zmiňuje následující: *„hodně sleduju internet",* dále pak zmiňuje i rozhovory se členy rodiny jako zdroj informací: *„hodně se bavim s mým dědou".* Prarodič studentky se ve své praxi s problematikou lidských práv pravidelně setkával.

Ohledně časové dotace hodin se studenti shodují v tom, že aktuální časová dotace je dostačující. Oba dodávají, že hodiny tvoří dostačující základ, který předpokládá další, vlastní zájem o problematiku. Studentka zmiňuje: *„stačí, aby si prostě potom sám člověk o tom moh dohledat něco víc".* Student dodává, že mu přijde důležité, aby si žáci své znalosti dále prohlubovali. Důvodem je podle něj: *„aby si to víc uvědomili…* (to, že dochází k porušování, pozn.)."

Dotazovaní by v hodině ocenili více interaktivní přístup. Oba studenti se ve svých odpovědích dotkli návrhu na uvádění příkladů z praxe. Student uvádí následující návrh: *„aby si dohledali* (studenti, pozn.) *sami nějaký příklady, kde to není dodržovaný ty lidský, ta lidská práva".* Příběhy lidí, kteří mají zkušenost s porušováním lidských práv, vnímá jako přínosný zdroj. Odpověď studentky se shoduje v návrhu interaktivní aktivity pro studenty, spojenou s promítáním dokumentárního filmu a jeho rozborem: *„dokument bych pustila a potom bych ho zkusila nějak analyzovat, jakože o čem…o jakejch konkrétně právech se tam mluvilo".*

Za přínosné vnímá kombinaci teorie a praxe v hodině. *„Kdyby jsme si třeba řekli tu definici těch práv, a pak se podívali na ten dokument, a tam by byla třeba nějaká nesrovnalost s tim, tak, že by jsme to pak jako sami mohli odhalit a nějak se o tom prodiskutovat. Že by jsme to jako použili v praxi“.*

7.3.3. Vyhodnocení rozhovorů se studenty waldorfského lycea

V otázce definování lidských práv studentka uvedla lidskoprávní problematiku do souvislosti s demokracií. Jako příklady práv, které by mezi základní lidská práva zařadila, uvádí právo na to *„že se člověk cítí nějak bezpečně v tom prostředí, kde žije a má nějaký soukromí“*. Dále v odpovědi uvádí právo na *„vlastní prostor, kde si může dělat v podstatě, co chce a to, že se může nějakym způsobem vyjadřovat“.* V rámci odpovědi uvede i rovné příležitosti: „*mám právo mít to stejný, co má někdo vedle, pokud si to zařídím“...* Student lycea základní lidská práva definuje jako seznam práv, na které: *„má nárok každý člověk už jenom tím, že je člověkem“.* I on se ve své odpovědi dotýká rovnosti v rámci lidských práv, které náleží člověku, *„nehledě prostě na svou barvu kůže, místo původu“...*

Za klíčovou znalost v oblasti lidských práv student považuje: *„to, že platí úplně pro všechny“.* V odpovědi pokračuje zmínkou o povaze lidských práv. *„To je podle mě ta základní myšlenka, že je to mimo nějaký zákony jednotlivých států trochu…že je to něco trošku nad tím a může se na to odkazovat prostě“.* Studentka za klíčové považuje znalost lidských práv: *„abych věděla tak nějak všechno, co se mě týká, abych nic neporušila*“.

Jako hlavní zdroj informací student uvádí školu, zejména pak v oblasti teorie lidských práv (dokumenty upravující lidskoprávní problematiku). Dále zmiňuje, že občas narazí na nějaké zprávy. Studentka uvádí, že mnoho informací má z domova, od rodičů: „*naši jsou hodně komunikativní a vysvětlujou nám věci, které se okolo nás dějou“.*

Prostor věnovaný ve výuce lidským právům, dotazovanému přijde dostačující. Za klíčový přínos hodin nepovažuje znát jednotlivé body dokumentů zpaměti. Naopak důležité mu přijde: „*mít nějakou rámcovou představu“.* Dotazovaná studentka na tuto otázku neopověděla z důvodu dlouhodobé absence v hodinách. Ohledně návrhu do hodiny, které se účastnila, zmiňuje, že by ocenila upozornění na citlivý obsah dokumentu, který byl v hodině žákům pouštěn: *„když jakýkoli učitel pouští nějaký výukový materiál v hodině, že je fajn předtím upozornit na to, že to bude odporný, že asi vlastně by jsme s tím měli počítat“.* Jako důvod uvádí nepříjemné pocity, které v ní takové snímky vyvolávají. Student by v hodině ocenil větší

pozornost věnovanou již zmiňované teorii: *„možná bych tam připomněl, nebo rozebral trošku právě tu listinu“.*

Odpovědi obou studentů se shodují v tom, že dokument v nich vyvolal silné emoce. Studentka zmiňuje: *„když se na něco takovýho koukám, tak jsem nešťastná, že se dějou takovýhle věci“.* Dotazovaný student zmiňuje, že cítil: *„zlost na ten systém té země“.* Oba dotazovaní v doplňujících otázkách týkajících se pocitů po zhlédnutí snímku uvádí, že prostor a forma zvolená pro reflexi pocitů po dokumentu byla dostačující.

Víceméně shodné jsou i odpovědi na přínos dokumentu ve výuce lidských práv. Dotazovaní studenti jako hlavní benefit uvádí uvědomění. *„Když jako se řekne zemřelo nebo pohřešovanejch je tolik lidí, tak je to nějaká informace na papíře, kterou ale když člověk vidí, tu smrt někoho, tak je to úplně jinej pocit“*, uvádí studentka. *„Určitě je pro mě přínosnější z hlediska toho uvědomění si toho problému“*, dodává ve své odpovědi dotazovaný student.

7.3.4. Vyhodnocení rozhovorů s vyučujícími

Odpovědi dotazovaných vyučujících nejprve analyzuji odděleně. Odpovědi budou následně srovnány v rámci části věnované diskusi. Níže uvedené otázky tvoří základní strukturu všech rozhovorů. V rámci dílčích rozhovorů bylo znění otázek mírně upraveno.

Otázka č. 1 *Jaká je časová dotace pro seznámení žáků s LP na Vaší škole?*

Otázka č. 2 *Je to podle Vás dostatek?*

Otázka č. 3 *Co je podle Vás stěžejním ve výuce LP? (Co by žák měl vědět?)*

Otázka č. 4 *Máte pocit, že si tuto (výše zmíněnou informaci) žáci z hodin odnáší?*

Otázka č. 5 *Pozorujete zájem žáků o tuto problematiku?*

Otázka č. 6 *Jak o LP vyučujete (výklad/dokument/pracovní listy)?*

Otázka č. 7 *Proč volíte zrovna Vaši metodu výuky?*

Otázka č. 8 *Jaký je za Vás její největší benefit této metody?*

7.3.5. Vyhodnocení rozhovoru s vyučujícím gymnázia

Dotazovaný vyučující uvedl, že problematika lidských práv se v učebním plánu gymnázia nachází několikrát, a to napříč všemi ročníky gymnázia. S tématem lidských práv se žáci setkají např. v hodinách politologie či hodině věnované ústavnímu právu. Další prostor

pro toto téma tvoří volitelný společensko-vědní seminář. V rámci dílčí otázky uvádí, že prostor věnovaný společensko-vědním tématům je malý. Což je dle jeho názoru dáno obecně sníženou prioritou těchto předmětů: „*doba není příznivě nakloněná společensko-vědním předmětům obecně*“. Dále uvádí: *„není to momentálně v kurzu, jako předměty jako občanka, dějepis, někdy i třeba zeměpis, moc jako nejsou podporovány, jako spíše technické či přírodovědné předměty, dneska mají tu prioritu“.* Později v rozhovoru zmiňuje, že vytížení studentů ostatními předměty někdy ubírá na jejich pozornosti a snižuje tak i jejich zájem účastnit se případné interaktivní výuky. *„Je to prostě, ne vždycky, jsou na to jako soustředění tak, aby to byli schopni jako plnit, no. Musíme dělat jiné věci, prostě zkrátka“.* Výuku lidských práv obecně považuje za velmi podstatnou. Zejména vzhledem k jejich neustálé „přítomnosti“.

Za stěžejní znalost v oblasti lidských práv považuje povědomí o lidských právech, informovanost o tom, co lidská práva jsou a jaké okruhy lidských práv rozeznáváme. Dále vyučující zmiňuje jako klíčové uvědomění, že docházelo a dochází k porušování lidských práv. V následujících dílčích otázkách zdůrazňuje i to, aby: *„si byli vědomi toho, jak se vlastně mají vlastně dobře, v konfrontaci s tím, co se třeba děje ve světě“.* Za velmi důležité vyučující považuje také formování vlastního názoru studentů.

Na otázku týkající se přínosu, který podle něj hodina pro studenty má, uvádí svůj osobní pocit, že studenti o tématu přemýšlí a informování o tomto tématu na ně má vliv. Studenti podle něj konfrontují poznatky z hodin se svým smýšlením o problematice.

Dle dotazovaného studenti vnímají problematiku lidských práv v souvislosti s promýšlením rizik plynoucích z jejich porušování. Zejména pak v konfrontaci s minulým režimem. *„Že oni jako mají k tomu jakýsi vztah, že by neradi byli, kdyby spadli do nějaké té totality a že mnozí z nich si uvědomují, co vlastně mají a proč to mají a že tady byly nějaké epochy, které tomu předcházely“.* Rodinné prostředí je dle vyučujícího silně formující. Zdůrazňuje i vliv osobní zkušenosti rodiny s bezprávím. *„Opravdu asi záleží na těch poměrech, odkud vychází a ta rodina…Co prožívali ti jejich předkové“.*

Dotazovaný nejčastěji volí formu přednášek, při kterých klade důraz na diskusi v rámci tématu. Zastává názor, že příprava na hodinu nemusí být perfektní, spíše se řídí intuicí a se studenty se snaží témata co nejvíce otevírat a společně sdílet své názory. Za přínosné považuje setkání se s problematikou. V hodině to nejčastěji činí skrze vlastní vyprávění. Právě osobní zkušenost vnímá jako velmi důležitou přesto, že si uvědomuje i limity toho přístupu: *„takže jako vy mluvíte o tom, co jste zažili, to znamená, je to pro vás bezprostřední zážitek, tím*

pádem jako pro vás je to autentické, jo“. „Pro ně je to něco, co nikdy nezažili, takže oni to vlastně poslouchají. A zároveň nejsem si zcela jist, nakolik jsou schopni si to představit, jaké by to bylo reálné, kdyby to museli prožívat oni.“ I přesto, že nejčastěji se drží stejné struktury, občas do výuky zapojí interaktivní kvíz, dokumentární film či práci s texty. Škola každoročně navštěvuje festival Jeden svět, účastní se přednášek s pamětníky. Pravidelně se též koná školní poznávací zájezd do Osvětimi. Vyučující zmiňuje, že není příznivcem moderních technologií, v hodině je využívá pouze minimálně.

7.3.6. Vyhodnocení rozhovoru s vyučujícím lycea

Stejně tak jako u gymnázia, i zde studenti třetího ročníku navazují na předchozí výuku lidských práv. Vyučující zmiňuje, že největší časová dotace pro výuku lidských práv je ve druhém ročníku, kde je jim věnovaná celá epocha[47]. Situaci ve třetím ročníku popisuje následovně. *„A tady je to zoufalé, protože to je pětačtyřicet minut.“* Nedostatek času zmiňuje v rozhovoru ještě několikrát a vnímá ho jako největší limit. Omezujícím je pro vyučující zejména to, že nemůže věnovat dostatečný prostor pocitům a prožívání žáků u daného tématu.

Za stěžejní považuje uvědomění studentů; „*že nemají zdarma lidská práva“*. Což uvádí v kontextu ohrožení demokracie a nutnosti informovat se o lidských právech. Studentům by chtěla předat: *„tu snahu dívat se kolem sebe, vidět, že jinde to můžou zažívat velice tvrdě“.* Z kontextu odpovědí na dílčí otázky vyplývá snaha vyučující probudit ve studentech zájem, skrze autentické výpovědi v nich vzbudit emoce a snahu promýšlet věci do hloubky.

Cítí, že studenti mají o problematiku lidských práv zájem. U studentů pozoruje otevřenost těmto tématům. Důvodem je podle vyučující to, že studenti v tomto věku *„jdou sami do světa“* a uvědomují si, že si „*musí poradit v tom světě“*. Sleduje mezi studenty i tendence uvažovat o identitě, která souvisí s lidskými právy. Zmiňuje např. zájem studentů o problematiku LGBTQ+. Dotazovaná považuje téma lidských práv za svým způsobem osobní pro studenty. *„Jo, myslim si, že tohle v nich rezonuje víc, než třeba politika“.*

Vyučující volí v hodinách kombinaci přednášek, interaktivních aktivit a audiovizuálního materiálu (dokumentárního filmu). Klade důraz zejména na prožitkovost hodin. Zdůrazňuje význam promýšlení a sdílení pocitů, které žáci mají. Zároveň za důležité

[47] Ve waldorfské pedagogice jsou jednotlivá témata probírána v tzv. epochách, dvouhodinových blocích, které se opakují týdně po dobu 3–4 týdnů. Waldorf. In: *Alternativní školy. Povídání o alternativních školách a školství*. [online] Chrudim: Alternativní školy, © 2001–2024 [cit. 2024-04-10] Dostupné z: https://alternativniskoly.cz/waldorf/.

považuje i sdělení konkrétních dat. *„Jakoby víc zajet do těch textů k jednotlivým právům, jo, co tam je z občanských, co je tam z pracovního, protože to by jako působilo víc jako materiálně, pro ně. Měli by nějakou zeď, takhle si to já představuju.“* Za důležitou považuje identifikaci žáků s protagonisty dokumentu. Volí proto filmy s mladými lidmi, zároveň ty, kde jsou zastoupeni muži i ženy. Největším benefitem takových filmů je prožitkovost a zprostředkování emocí.

V dílčích otázkách vyučující zmiňuje, že ideální časová dotace by byla hodina a čtvrt, kde by v začátku mohl být věnován čas pocitům žáků. Do budoucna by chtěla téma učinit více aktuálním. Ráda by upozorňovala na dění v České republice. Uvědomuje si, že výuka lidských práv je velmi specifická. Udává kontrast s výukou francouzského jazyka, ve kterém má nejdelší učitelskou praxi. *„Tady je to úplně naopak a abych jako tam dala tu lidskost, to prožívání jinak, jo, není to takový to tlak na bránu, rychle něco nadrilovat, je tam prostě…A to pro mě je novinka“*. Předmět společenských věd učí prvním rokem. Sama uznává, že potřebuje více zkušeností. Za důležitou považuje i znalost kolektivu studentů.

8. Diskuse

Cílem této práce je vymezit základní rámec lidských práv, přiblížit souvislosti lidských práv a transkulturní komunikace, seznámit čtenáře s tím, jak studenti vybraných středních škol promýšlí téma lidských práv a ověřit, jak k tomuto tématu přistupují v rámci edukace vybraní vyučující. Sběr dat k této bakalářské práci probíhal od října 2023 do února 2024.

Díky poměrně nedávné zkušenosti s výukou lidských práv při mém studiu na střední škole pro mne téma bylo velice aktuální. Při zpětném pohledu na tuto zkušenost jsem si uvědomila, jak toto téma výuky může být velmi problematické a do jaké míry edukace v oblasti lidskoprávní problematiky vyžaduje citlivý přístup. V rámci RVP je též patrná míra důležitosti přístupu konkrétních vyučujících, kterým RVP poskytují poměrně velkou svobodu (ta je limitována až následným školním vzdělávacím programem).

Jak již bylo řečeno výše, prvotní představa byla ovlivněna mou osobní zkušeností s výukou tohoto tématu. Výzkum (zejména pak následné rozhovory) moji prvotní představu o pozornosti, která je výuce v této oblasti věnována, přeformulovaly.

Pozorování jednotlivých vyučovacích hodin (doplněné rozhovory s vyučujícími) potvrdilo, že i přes malou časovou dotaci se lidským právům na zkoumaných školách věnuje prostor pro jejich základní vymezení a definování. Z rozhovorů s vyučujícími je též patrný

osobní zájem studenty o tomto tématu edukovat. Dotazovaní vyučující se shodně vyjadřují o významu pochopení konceptu lidských práv pro mladé lidi, které vnímají jako důležité téma pro formování politického názoru i pro jejich běžný život. Při pozorování jednotlivých vyučovacích hodin je patrná velká rozmanitost přístupů vyučujících. Ohledně požadovaného přínosu vyučování se však vyučující v mnohém shodují. Z následných rozhovorů vyplývá, že oba učitelé, ~~se~~ i přes rozdílnou metodiku, vedou studenty k promýšlení tématu lidských práv, pochopení komplexity tématu a jeho aktuálnosti v dnešním světě. Vyučující se shodují i v bodu edukace o porušování lidských práv a informování o možném ohrožení lidských práv. Na gymnáziu jsou studenti o tomto kontextu obeznámeni na příkladech komunistického Československa. Dotazovaná vyučující lycea klade důraz na aktuálnost příkladů, které žákům představuje. V hodině, na které bylo prováděno pozorování, žáky seznámila s příkladem, který četla na sociálních sítích v nedávné době. Oba dotazovaní vyučující se shodují v přínosu příběhů konkrétních lidí, které jsou pro žáky více autentické. Patrný je dle vyučujících zájem studentů o tuto problematiku.

Témata lidských práv, a zejména pak jejich porušování, vnímají vyučující mezi studentstvem jako aktuální. Především z toho důvodu, že slovy dotazované „*jdou sami do světa*“. Dále zmiňuje zájem studentů o problematiku LGBTQ+ komunity, která mezi studenty dle jejich slov hodně rezonuje, což bylo patrné i v rámci pozorování aktivity při hodině, zmíněné v rámci vyhodnocení pozorování učiněném na lyceu. Vyučující na gymnáziu sleduje, že dnešní generace aktivně promýšlí rizika utlačování lidských práv, zejména v souvislosti s ohrožením totalitními režimy. Rozhovory vypovídají o citlivosti studentů k tématu lidských práv, zejména pak kritického promýšlení konceptu lidských práv v kontextu v dnešního světa. Což můžeme vidět např. právě v jejich zájmu o téma rovnoprávnosti menšin.

Analýza výpovědí jednotlivých studentů nevykazuje korelace, které by výrazněji korespondovaly s příslušností k jedné a druhé škole. Zdá se, že rozdíly v odpovědích jsou vázány spíše k jiným charakteristikám. Výjimkou je pouze jedna z otázek. V otázce definování základních lidských práv je společným bodem odpovědí většiny studentů zmínění svobody (svoboda slova, svoboda projevu, svoboda pohybu). V této otázce najdeme také shodu u studentů lycea, kteří shodně zmiňují rovnost práv. V dílčích odpovědích lze vysledovat logiku genderovou. Konkrétně se pak jedná o otázku ohledně klíčové znalosti, kde obě dívky zmiňují důležitost informovanosti o lidskoprávní problematice. Stejnou logiku odpovědí lze vysledovat i v otázce týkající se zdrojů, ze kterých pochází jejich informace o lidských právech. Studentky

zde shodně zmiňují význam informací od rodinných příslušníků. Chlapci jako zdroj uvádí školu a dodávají i vlastní zájem o problematiku.

V otázce týkající se námětů do hodin lze u studentů ze stejných škol sledovat podobné odpovědi, což je vzhledem ke zbytku rozhovorů výjimkou. Studenti gymnázia shodně zmiňují zapojení interaktivních prvků, ocenili by aktivnější zapojení do hodiny. Student lycea zmiňuje, že by v hodině ocenil více teoretický přístup, zejména pak hlubší vysvětlení dokumentů upravujících lidská práva. Odpověď tohoto studenta se shoduje s odpovědí vyučující na totožné škole. Ta v dílčí odpovědi zmiňuje, že cítí potřebu studentů po „materiálnosti" tématu, kterou popisuje jako opěrnou „zeď" v daném tématu.

Za podstatné považuji porovnat náměty do vyučování zmíněné jednotlivými studenty s metodami, které jednotliví vyučující v hodině využívají. V případě vyučujícího na gymnáziu, který sám uvádí, že příliš nevyužívá interaktivních materiálů, (zapojuje je zejména v navazujících seminářích jako obohacení hodiny) žáci shodně zmiňují, že by v hodině ocenili více interaktivní metodiky. Vyučující na lyceu v dříve zmiňované odpovědi uvádí potřebu studentů po materiálnosti výuky (více teoretických dat). Tato potřeba se shoduje s odpovědí studenta, který by v hodině ocenil více teorie.

Rozhovory s dotazovanými studenty potvrdily, že jsou žáci vybraných středních škol edukováni o základních lidských právech a jejich porušování, zejména pak prostřednictvím příkladů jejich potlačování v rámci totalitních režimů v zahraničí. Studenti si uvědomují důležitost lidských práv, jsou si vědomi rizik, které plynou z jejich porušování a jsou schopni uvést konkrétní případy porušování, současné i ty z minulosti.

Dosavadní časovou dotaci vyučování studenti považují za dostačující. Aktuální časová dotace jim poskytuje dostatečný prostor pro přiblížení problematiky. Studenti gymnázia zde dodávají, že aktuální prostor věnovaný problematice lidských práv předpokládá vlastní iniciativu informování se o tématu. Právě vlastní zájem a samostudium vnímají jako důležitou součást promýšlení tohoto tématu. Vyučující se shodují v tom, že dosavadní prostor je nedostačující pro seznámení studentů s tématem lidských práv.

Na základě dílčích otázek je využití dokumentárního filmu ve výuce lidských práv hodnoceno velmi pozitivně. Shodně v tomto případě odpovídají oba studenti i vyučující lycea. Zmiňovaným benefitem je aspekt prožitkovosti. Studenti uvádí, že téma je pro ně v tomto formátu více autentické a přítomné. Vyučující kladně hodnotí možnost přiblížení daného tématu skrze prožívání příběhů konkrétních lidí. Vyučující na gymnáziu dokumentární filmy

v hodině využívá pouze zřídka, uvádí, že není příznivcem využívání technologií během vyučování. Autentičnost považuje v tématu lidských práv za velmi důležitou, v hodině často vypráví osobní příběhy. Se studenty navštěvuje vzdělávací akce, přednášky pamětníků a každoročně navštěvuje filmový festival Jeden svět. Studentka gymnázia uvedla, že by v hodině uvítala dokumentární film, který by následně srovnávala s teoretickými znalostmi z hodin.

Dotazovaní studenti považují pozornost věnovanou problematice lidských práv za dostačující. V hodině by uvítali kombinaci teorie a praxe vyučované skrze interaktivní metody, u kterých oceňují míru přítomnosti a autenticity tématu. Jako důležité vnímají informovanost o lidských právech, povědomí o jejich důležitosti a informovanost o případech porušení.

Vyučující studenty v rámci hodiny vedou k promýšlení tématu lidských práv a uvědomění si rizik spojených s jejich potlačováním, v kontextu příkladů z minulosti i těch současných. Ve výuce různým způsobem kombinují teorii a praxi, ať už formou dokumentárních filmů (v případě vyučující lycea) či vyprávění osobních příběhů, přednášek a vzdělávacích akcí (v případě vyučujícího na gymnáziu). Za stávající limit označují vyučující prostor věnovaný lidským právům, který v posledních ročnících středních škol činí jednu vyučovací hodinu. Větší prostor by umožnil četnější zapojení doplňujících interaktivních metod a možnost hlubšího promýšlení problematiky.

Z výše uvedeného lze uvažovat o shodě mezi představami studentů o přínosu výuky a požadovanými výstupy výuky zmiňovanými jednotlivými vyučujícími. Dotazovaní učitelé si uvědomují důležitost zapojení prvků, které umožňují téma učinit autentickým a aktuálním. Zde je patrný soulad se studenty, kteří autenticitu a zpřítomnění témat považují za důležité. Limitujícím pro zapojení takových prvků je dle učitelů již zmiňovaná časová dotace hodin.

V závěru této části práce, bych se chtěla vrátit k úvahám zmíněným v rámci kapitoly 3.3. týkají se významu lidských práv v transkulturní komunikaci. Účelem této kapitoly, bylo představit základní rámec lidských práv a to, jak mohou být lidská práva prožívána v rámci společnosti. Jedná se pouze o stručné shrnutí základní problematiky spojené s lidskými právy, jehož cílem bylo upozornit na komplikovanost tohoto tématu, především, pak v otázce univerzality lidských práv a jejich diskurzivní povahy. Právě tato komplikovanost směřuje k nutnosti teoretického promýšlení lidskoprávní problematiky. Znalost zákonitostí konceptu lidských práv je nezastupitelnou součástí transkulturní komunikace. Teoretické poznání má

nepochybně velký význam pro řešení otázek spojených s lidskými právy, rozeznání limitů a rizik. Klíčový význam pro přijetí hodnot definovaných v rámci vzájemného dialogu má i následné individuální zvnitřnění hodnot jednotlivci[48], které významně formuje postoje společnosti jako celku. Tento aspekt subjektivního přijetí přispívá do debaty o vlivu, jaký má edukace v oblasti lidských práv. Tedy, že významným zůstává to, jak o lidských právech informujme členy společnosti v rámci procesu vzdělávání. V rozhovorech s vyučujícími můžeme sledovat to, že lidská práva vnímají jako důležité téma. Snaží se studenty vést ke kritickému promýšlení lidskoprávní problematiky. Z přístupu obou vyučujících je patrné i zdůraznění aktuality tématu lidských práv. Prostor je věnován i významu debaty o lidskoprávní problematice pro dnešní společnost.

Rovinou, které ani v jedné hodině nebyla věnována pozornost, je několikrát zmiňované problematické pojetí univerzality lidských práv. A edukace o sociálně-kulturních podmínkách, ze kterých toto pojetí pochází. Tedy i promýšlení otázky uplatnění takových práv mimo tuto tradici. Otázkou zůstává, zda toto může být způsobeno silným vlivem univerzálního pojetí lidských práv, které učitelé neproblematizují. Nebo zda se toto téma v hodině neotevírá z důvodu náročnosti tématu, časové limitace nebo zcela jiných důvodů. V kontextu celého výzkumu vnímám tento aspekt jako jediný zásadnější obsahový nedostatek výuky, který z mého pohledu může být způsoben nespecifikováním východisek týkajících se výuky lidských práv v RVP.

9. Limity

Cílem této kapitoly je definovat rámce a omezení této práce.

V rámci teoretické části, je omezením nedostatečné pokrytí metodiky výuky lidských práv v rámci českého školství. Téma jsem se do práce rozhodla nezařazovat zejména z důvodu absence dostupných zdrojů. Zároveň se jedná o téma velmi komplikované, které by vyžadovalo samostatný výzkum. Uvědomuji si význam této problematiky, která vyžaduje hlubší analýzu, kterou jsem formátem této práce nemohla naplnit. Představuje však námět pro další výzkum, jehož výsledky by mohly poskytnout ucelený vhled.

[48] RIMAC, Ivan, ZRINŠČA, Siniša, 2010, s. 110. In: SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. Výzvy pro transkulturní komunikaci. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 42. ISBN 978-80-87853-22-1.

Hlubší analýzu by také vyžadovaly Rámcové vzdělávací programy, které v mnoha případech poskytují pouze heslovitý výčet pojmů souvisejících s tématem. Jejich důkladný rozbor by umožnil lepší pochopení cílů edukace lidskoprávní problematiky. V kombinaci s poznatky z oblasti metodiky by bylo možné vytvořit ucelenější obraz o cílech a účelu vzdělávání v tomto tématu. Opět se jedná o téma, které by pravděpodobně vyžadovalo samostatný výzkum.

Obě tato výše zmíněná témata předpokládají hlubší znalosti v oblasti pedagogiky, díky které by bylo možné promýšlet možné benefity a nedostatky. Případný výzkum by, s hlubším pedagogickým porozuměním, mohl obsahovat více věcné promýšlení přínosu pro vzdělání v této oblasti. Limity, v tomto ohledu dané mým oborovým zaměření, jsou jeden z dílčích aspektů, proč tato práce dříve zmíněné analýzy neobsahuje. Zároveň jsou důvodem, proč jsem volila cestu analýzy přínosu pro konkrétní studenty. Výzkum tak zohledňuje pouze subjektivní pohled dotazovaných, bez ambic na zobecnitelnost výsledků.

Souvisejícím limitem v rámci výzkumné části této bakalářské práce je malý výzkumný vzorek, který snižuje reprezentativnost jeho výsledků. Vzhledem k formátu bakalářské práce byl zvolen vzorek obsahující dvě školy, které bylo možné komparovat v rámci odlišné metodiky výuky lidských práv. Případný další výzkum v této oblasti by vyžadoval volbu širšího (zároveň pak variabilnějšího) vzorku škol, zejména pak v rámci volby škol různých typů a zaměření. Hlubší analýza by pak vyžadovala zařadit do výzkumného vzorku i školy z různých regionů, kde se metody výuky mohou lišit. Právě rozsáhlejší výzkumný vzorek by společně s hlubší znalostí metodiky výuky mohl poskytnout perspektivnější vhled do prakticky využívaných metod i rozdílných přístupů vyučujících.

Případný větší výzkumný vzorek by výsledky výzkumu zcela jistě rozšířil i o různorodější odpovědi. Současná východiska výzkumné části, která tvoří pozitivní obraz o práci s tématem lidských práv, iniciativě vyučujících a zájmu studentů, je nesporně ovlivněn shodou v rámci odpovědí respondentů stávajícího malého výzkumného vzorku. V případě rozšíření vzorku o další zkoumané školy (tedy i vyučující a studenty) by podoba výsledků výzkumu mohla být odlišná. Zejména pak s ohledem na rozdílné přístupy vyučujících i studentů.

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala základním vymezením tématu lidských práv a přiblížením výuky v této oblasti na českých středních školách. Výzkumná část této práce přibližuje prakticky využívané metody v rámci výuky lidských práv na vybraných školách. Ověřuje přínos, jaký tyto metody mají pro uchopení tématu studenty. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Teoretická část obsahuje tři dílčí kapitoly věnované (1) základním lidským právům, (2) výuce v oblasti lidských práv a (3) dokumentárnímu filmu ve výuce. Dílčí kapitoly obsahují souhrn informací o dané problematice. Součástí teoretické části je i promyšlení vztahu lidských práv a transkulturní komunikace. Praktická část pak obsahuje analýzu pozorování a rozhovorů uskutečněných na vybraných školách. Součástí analýzy je následná diskuse, která obsahuje syntézu dílčích odpovědí a rozbor výsledků rozhovorů.

Na základě rešerše učiněné v rámci vypracování teoretické části je patrné, že téma lidských práv je tématem velmi komplexním, které vyžaduje v rámci edukačního procesu náležitou pozornost. V rámci posledního ročníků střední školy je prostor pro toto téma poměrně malý, což se ukazuje pro vyučující jako omezující.

Z mého pohledu by účinným řešením mohlo být soustředit pozornost na výuku lidských práv do nižších ročníků. Zde je prostor pro výuku společensko-vědních témat větší. Přínosným by byla i forma projektového vyučování, které by poskytlo prostor pro propojení teorie a praxe. Téma by tvořilo ucelenější blok výuky. Tento koncept vyučování by mohl poskytnout základ, na který by se v rámci posledního ročníku dalo navázat např. interaktivními metodami. Žáci by tak rozvíjeli své dosavadní znalosti a téma by mohli promýšlet více do hloubky.

Návrhem pro případný navazující výzkum v této oblasti je rozšíření výzkumného vzorku o školy různého typu, napříč regiony. Dále pak doplnění o podrobnější analýzu metod využívaných v rámci výuky lidských práv.

Seznam použité literatury

Czech Republic. In: *Amnesty International Report 2022/23. The State of the World´s Human Rights*. [online] London: © Amnesty International 2023, 2023. Dostupné z: https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/western-central-and-south-eastern-europe/czech-republic/report-czech-republic/.

Členové DEMAS. DEMAS [online] Praha: DEMAS. Dostupné z: https://www.demas.cz/clenove-demas/.

Defining Human Rights education. In: *Compass* [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2020. Dostupné z: https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-.

DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New York: Cornell University Press, 2013. ISBN 978-0-8014-5095-2.

Evropská sociální charta. In: *Lidská práva* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2021. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/sluzba/soubor/ skripta-23-lidska-prava-20210929-pdf.aspx.

HANNUM, Hurst. T*he Status of Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*. Georgia: Georgia Journal of International & Comparative Law [online]. Vol.25, No.1 1996. Dostupné: https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol25/iss1/13/.

Hlava druhá Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky. In: *Zákony pro lidi* [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2#hlava2.

Jeden svět na školách. [online]. Praha: © Vzdělávací program JSNS, Člověk v tísni, o. p. s. Dostupné z: https://www.jsns.cz/.

Jeden svět. [online]. Praha: Člověk v tísni o. p. s., © 1999–2024. Dostupné z: https://www.jedensvet.cz/festival.

KALENSKÁ, Petra. Lidskoprávní vzdělávání na základních školách: Česká republika je teprve na začátku. In: *Jurisprodukce* [online] Praha: Univerzita Karlova, 5/2017. Dostupné z: https://www.jurisprudence.cz/cz/casopis/lidskopravni-vzdelavani-na-zakladnich-skolach-ceska-republika-je-teprve-na-zacatku.m-268.html.

VYČICHALOVÁ, V. & ŠNOKHOUSOVÁ, V. & ROZUM, F.& VALOUCH, D. & SOUČKOVÁ, L. PĚKNÁ, E. (Ed.). *Dokumentární film ve výuce*. Praha: Vzdělávací program JSNS Člověk v tísni, o. p. s., 2015. ISBN: 978-80-87456-65-1.

Lidská práva. Informační centrum OSN v Praze [online] Praha: Informační centrum OSN v Praze. Dostupné z: https://osn.cz/osn/hlavni-temata/lidska-prava/.

O nás. Člověk v tísni [online]. Praha: © Člověk v tísni, o. p. s., 1999–2024. Dostupné z: https://www.clovekvtisni.cz/kdo-jsme/o-nas.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. In: *EDU.CZ* [online] Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/.

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 23–44 – L51/ Mechanik strojů a zařízení. In: *EDU.CZ* [online] Praha: © 2022 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), 2023. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-stredniho-odborneho-vzdelavani-rvp-sov/databaze-vsech-rvp-sov-od-1-9-2023/.

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 68 – 42 – M/01 Bezpečnostně právní činnost. In: *EDU.CZ* [online] Praha: © 2022 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), 2023. Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-stredniho-odborneho-vzdelavani-rvp-sov/databaze-vsech-rvp-sov-od-1-9-2023/.

RIMAC, Ivan, ZRINŠČA, Siniša, 2010, s. 110. In: SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1.

RVP – Rámcové vzdělávací programy. *EDU.CZ* [online] Praha: © 2022 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Dostupné z: https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/.

SELBY, David. In: *Philosophical Narrative of Human Rights from the Perspektive of Welfarism* [online]. Abuja: Veritas University, 2020. Dostupné z: https://philarchive.org/archive/AWEPNO.

Social Spot. In: *Soda Film. Socially Independent Film*. [online] © Soda Film 2002–2024. Dostupné z: https://sodafilm.de/en/genre/social-spot/.

SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1.

Stručně o Waldorfské pedagogice. In: *Waldorfské školy.* [online]. Praha: Asociace waldorfských škol České republiky, © 2024. Dostupné z: https://www.waldorf.cz/waldorfska-pedagogika/.

ŠEJV, Michal. *Lidská práva jako diskurzivní pojem.* In: *Právník: teoretický časopis pro* otázky státu a práva [online] Praha: Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i, 6/2017. Dostupné z: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2017/6/1.%C5%A0ejvl_6_ 2017.pdf.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. Documentary film. Motion Picture. In: *Britannica* [online]. ©2024 Encyclopædia Britannica, Inc., 2024. Dostupné z: https://www.britannica.com/art/documentary-film.

UNESCO ocenila filmový festival Jeden svět. In: *ProCulture. Výzkumné, informační a vzdělávací centrum pro umění a kulturu.* [online]. Praha: ProCulture, o.s., © 2003-2024. Dostupné z: https://www.proculture.cz/cultureinfo/unesco-ocenila-filmovy-festival-jeden-svet-1284.html.

UNESCO ocenila filmový festival Jeden svět. In: *ProCulture. Výzkumné, informační a vzdělávací centrum pro umění a kulturu*. [online]. Praha: ProCulture, o.s., © 2003–2024. Dostupné z: https://www.proculture.cz/cultureinfo/unesco-ocenila-filmovy-festival-jeden-svet-1284.html.

VAN DUH, Frank. Human Diginity: Reason or Desire. Natural Rights versus Human Rights. In: *Journal of Libertarian Studies*. [online] Auburn: Ludwig von Mises Institute, Vol. 15, No. 4, 2001. Dostupné z: https://cdn.mises.org/15_4_1.pdf.

Všeobecná Deklarace lidských práv. Amnesty International [online]. Praha: Amnesty International. Dostupné z: https://www.amnesty.cz/hnuti/zakladni-dokumenty-k-lidskym-pravum/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.

Všeobecná Deklarace lidských práv. Amnesty International [online]. Praha: Amnesty International. Dostupné z: https://www.amnesty.cz/hnuti/zakladni-dokumenty-k-lidskym-pravum/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.

Waldorf. In: *Alternativní školy. Povídání o alternativních školách a školství*. [online] Chrudim: Alternativní školy, ©2001–2024. Dostupné z: https://alternativni skoly.cz/ waldorf/.

WESTON, H. Burns. Human Rights. In: *Britannica* [online]. ©2024 Encyclopædia Britannica, Inc., 2024. Dostupné z: https://www.britannica.com/topic/human-rights/Natural-law-transformed-into-natural-rights.

What are Human Rights?. In: *Compass* [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2020. Dostupné: https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-.

Zákon č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník (nový). In: *Zákony pro lidi* [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89.

Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Zákony pro lidi* [online]. AION CS, s.r.o. 2010–2024. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561.